Çalışan Çocukların Toplumsal Profili

Ankara Sanayiinde Bir Saha Araştırması

1.31
L
94
38

TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

Çalışan Çocukların Toplumsal Profili

Ankara Sanayiinde Bir Saha Araştırması

Temmuz 1994 / ANKARA

TÜRK-İŞ
Bilgi
TÜRK-İŞ Çalışı
Tarih:.....
Demirbaş No:
Tasnif No:
331.31
ÇAL
1994
0838
331.31 Çal. 1994

Bilgisayara işlenmiştir

İÇİNDEKİLER

Sunuş I

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı ve Yöntemi Üzerine 1
1. Araştırmanın Amacı 2
2. Araştırmanın Kapsamı 2
3. Araştırmanın Konusu 3
4. Araştırmanın Aşamaları 3
5. Araştırmanın Yürütülmesi 5

BÖLÜM I

Ankarada Çalışan Çocukların Toplumsal Profili Üzerine Araştırma 6
1Çalışan Çocuklara yöneltilen anketlerde elde edilen verilerin sunumu 7
2) Çalışan Çocukların Aileleriyle
Diğer Toplumsal Özellikler Arasındaki İlişkiler 25
3) Çalışan Çocukların İş Kollarıyla Toplumsal Özellikler Arasındaki İlişkiler .. 28
Sonuç 35

BÖLÜM II

Çalışan Çocukların Yaşama Koşulları ve Aile Yapılarına İlişkin
Teorik-Çerçeve Tanımlamalar 38
A- Modern Aile 40
B- Ailenin Yeniden Üretimi ve Geleneksel Aile 46

BÖLÜM III

Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk İşçilerin Aile Yapıları 52

BÖLÜM IV

Çalışan Çocukların İşverenlerle ve Ustabaşlarıyla ilişkileri 70
Genel Bir Değerlendirme ve Sonuç 80
Anaya Yönelik Soru Seti 85
Babaya Yönelik Soru Seti 92
İşveren ve Ustabaşlarına Yöneltilen Sorular 97
Çocuk İşçilere Yönelik Soru Seti 99
Bibliyografya 107

SUNUŞ

Konfederasyonumuz, çocuk ya da genç kavramını, Türkiye'de varolan durumun aksine yaşam yükünü yüklenmemiş, geçim ve parasal sorunlara bağımlı olmayan, ailenin ve devletin koruduğu, çocukluklarında çocukluğunu yaşayan ve yeterli eğitimle geleceğe hazırlanan insan olarak tanımlamayı benimsemektedir.

Bu tanım, bugünümüzün ve geleceğimizin en önemli varlıklarından olan çocuklarımızı korumanın insancıl boyutuna işaret ederken; yarının nitelikli işgücünün yaratılması, dolayısıyla ekonomimize katkı ve sendikal hayatımız açısından da önem kazanmaktadır.

Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler'in **"Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"** sinin 1. maddesi onsekiz yaşına kadar her insanı çocuk kabul etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 sayılı Sözleşmesi, istihdam ya da işe giriş için asgari yaşın, zorunlu okul çağının tamamlanması yaşının (genelde 15 yaşın) altında olamayacağını belirtmektedir. TÜRK-İŞ'in benimsediği çocuk ya da genç tanımından da anlaşılacağı gibi, Konfederasyonumuzun yaklaşı-

mıyla uluslararası ilke, standart ve normlar arasında paralellik bulunmaktadır.

TÜRK-İŞ bu yaklaşımdan hareketle, çocuk ve gençlerimizin eğitim, istihdam ve çalışma koşulları açısından karşı karşıya oldukları sorunları çeşitli plâtformlarda dile getirmekte, görüş ve önerilerini kamuoyuna sunmaktadır. Kasım 1993 tarihinde kurulan **TÜRK-İŞ ÇALIŞAN ÇOCUKLAR BÜROSU**'nun faaliyetleriyle birlikte çalışan çocuklar konusundaki çalışmalarımız sistematik bir şekilde sürdürülmektedir.

Elinizdeki **"ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN TOPLUMSAL PROFİLİ"--Ankara Sanayiinde Bir Saha Araştırması**-başlıklı kitap, çalışan çocukların toplum salsorunlarının ortaya çıkarılması amacıyla hazırlandı. Ankara'da ağaç ve metal işkolunda yoğun olarak çalışan çocuklara yönelik olan bu araştırma çocukların yanısıra aileler, işverenler ve ustalarla ilgili bilgileri kapsamaktadır. Çalışan Çocuklar Büromuzun işbirliği ile G.Ü. öğretim üyelerinin yürüttüğü, AĞAÇ-İŞ ve TÜRK METAL Sendikalarımızın katkılarıyla gerçekleştirilen alan araştırmasının sonuçlarını ilgiyle karşılayacağınızı umuyoruz.

Bu çalışmayı gerçekleştiren Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Vedat BİLGİN, Dr. Erkan AKIN, Dr. Belma TOKUROĞLU ve ilgili sendikalarımızın katkıları için teşekkürü bir borç bildiğimizi burada belirtmek istiyorum.

Çalışan çocuklar konusundaki çalışmalarımızı 1994-1995 yıllarında yoğunlaştırarak sürdürmeyi plânlıyoruz. **TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu** olarak amacımız, bu tür alan araştırmalarını diğer işkollarına yayarak genişletmek diğer işkollarındaki çalışan çocukların toplumsal profilini ortaya çıkarmaktır. Sosyal güvenlikten yoksun çalışan çocuklarla ilgili mevzuat ve uygulamanın düzeltilmesi, tehlikeli işlerde çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve çocukların giderek eğitime kaydırılması doğrultusunda ulusal düzeyde politikalar belirleyip, sendikalarımızın da katılımıyla çalışan çocuklar konusundaki duyarlılığı toplumun diğer kesimlerine taşırken; çalışan çocukların toplumsal profiline ilişkin bu çalışmaların bize yol göstereceğine inanıyoruz.

Salih KILIÇ
TÜRK-İŞ Genel Eğitim
Sekreteri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Kapsamı Amacı ve Yöntemi Üzerine

1) Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacını Ankara da küçük ve orta sanayide çalışan çocukların, toplumsal ve ekonomik özelliklerini, sorunlarını anlamaya çalışarak, bunun yani çalışan "çocuklar sorununu" bütün boyutlarıyla ve çıplaklığıyla ortaya koyacak bir çalışma yapmaktır. Bir cümlede özetlemek gerekirse "çalışan çocuklar sorununa" sahip çıkmak isteyenlere sorunun ne olduğunu göstermeye çalışmaktır.

2) Araştırmanın Kapsamı

Araştırma 450 çalışan çocuk veya çocuk işçi, onların anne ve babalarından seçilmiş 20 anne, 20 baba, 10 işvereni ve 10 ustayı kapsamaktadır.

Araştırmanın evrenini Ankara küçük ve orta sanayide, metal ve ağaç iş kollarında çalışan yaklaşık 40-45 bin civarındaki çalışan çocuklar oluşturmaktadır.

Kesin istatistiki veriler olmadığı için Çalışma Bakanlığı'nın ve DİE'nin v.b. kuruluşların tahminlerine dayanarak biz bu iki iş kolundan % 0.3 oranında bir temsil edici örneklem gurubunu, tesadüfi örnekleme yoluyla seçerek, anket uyguladık.

3) Araştırmanın Konusu

Araştırmanın amacına uygun olarak, çalışan çocukların, toplumsal çevresiyle birlikte ele alıp, toplumsal ekonomik ve kültürel özelliklerini tanımlayarak, çalışan çocuğun hangi toplumsal çevreden geldiğini, iş ve toplumsallaşma sürecini ve bu ilişkileri hazırlayan aile yapılarını, bu yapıları oluşturan toplumsal değer ve kurumsal sistemi ortaya koymaktır.

Toplumsal değerler çocuğun toplumsallaşması sürecini hazırlayan yapıların (aile, çocukluk-arkadaşlık, otorite, iş v.b.) üretilmesini veya düzenlenmesini, algılanmasını etkileyen psiko-sosyal kaynaklardır. Dolayısıyla "geleneksel iş" kavramı da bu çerçevede çocuğu çalışma hayatında belli bir konuma oturtmaktadır. Bir anlamda "çalışan çocuklar" iş hayatına belli toplumsal ilişkiler formuna bağlı olarak girmektedirler ve onlardan beklentilerini olanların istedikleri "rol davranışları" da, belli bir toplumsal değerler sistemine göre anlam kazanmaktadır.

4) Araştırmanın Aşamaları

Araştırmanın amacına ulaşmak için üç aşamalı bir yol takip edilmiştir.

Bunlardan birincisi "anket aşaması"dır. Bu aşamada Ankara küçük ve orta sanayiinde tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 184 iş-

yerinde 450 çalışan çocuğa anket uygulanmıştır. Burada yaş kotası ve işkolu kotası esas alınmıştır. Örneklem bu işyerlerinde çalışan 18 yaşın altında iki iş koluyla sınırlandırılarak tesbit edilmiştir.

İşyerleri Ankara'da Eski Sanayi, Ostim, Ata Sanayi Siteler gibi bölgelerden, taranarak 184 işyeri seçilmiştir. Anket uyguladığımız çalışan çocukların işkoluna göre işyeri sayısı şöyledir:

10'un üzerinde işçi çalıştıran Ağaç İş Kolunda 82 iş yrinde 150 çocuk işçi ve Metal İş Kolunda 102 iş yerinde 300 çocuk işçi seçilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması anket uyguladığmız çocuklardan tesbit ettiklerimizin 20'sinin ailesine, 20 anne ve 20 babayla "derinlemesine görüşme" (depth inerview) tekniğine göre hazırlanmış soru setleriyle mülakat yapılmıştır.

Çocukların aile ve toplumsal özellikleri hakkında verdikleri cevaplar böylece çok daha etkili bir yöntemle, aile çevresinin içinden yendn araştırılarak, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında anket uyguladığımız işçilerden 20'sinin patron ve ustalarıyla aynı teknikle görüşmeler yapılmış ve çalışan çocukların iş ilişkilerinin kurulduğu "işveren" ve "usta"ların çalışan çocuklara, işe ve toplumsal özelliklerne ait bilgi öğrenilmeye tutumları tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Burada söylenilmesi ve vurgulanması gereken bir husus da

yöntemle ilgilidir. Biz bu araştırmadan istatistiksel analiz yöntemlerden birisini değil "sosyolojik yöntemi" "yapı ve anlam" çözümlemesi yöntemini benimsemiş bulunuyoruz. Bu bakımdan istatistiki veriler sadece yüzde olarak çalıştığımız alan hakkında bir çerçeve olarak değerlendirilmiş bu çerçevenin içerisinde ki ilişkiler "depth interview" teknikleriyle anlamlandırılmaya ve çözümlenmeye çalışılmıştır.

5) Araştırmanın Yürütülmesi

Biri araştırma yöneticisi olmak üzere üç kişiden oluşan (Dr. Vedat BİLGİN, Dr. Erkan AKIN ve Dr. Belma TOKUROĞLU) araştırma ekibi saha çalışmasının bütün safhalarına katılmışlardır. Anket aşamasında G.Ü. İ.İ.B. Fakültesi öğrencilerinden 13 kişi görev almıştır. "Depth İnterview" çalışmaları araştırma ekibi tarafından yürütülmüştür.

BÖLÜM I

ANKARA'DA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN TOPLUMSAL PROFİLİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1. Çalışan Çocuklara Yöneltilen Anketlerde Elde Edilen Verilerin Sunumu

Araştırma esnasında ilk adım olarak Ankara küçük sanayiinde uygulanan anket sorularıyla genel bir durum tespit edilmeye çalışılmıştır. 450 kişiye uygulanan ankette 12 anketör ve 1 araştırma yöneticisi bizzat sahada, iş ortamında anket uygulamışlardır. Önemli sayılabilecek bazı sorulara cevap verilmemesi ya da verilen cevaplarda kendi içinde tutarsızlık gibi nedenlerle bazı anketler değerlendirmeye alınmamıştır. Böylece üçü kız olmak üzere toplam 432 çocuk işçi üzerinde tespit edilen anket sonuçları değerlendirmeye alınarak aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Araştırmanın örneklemeyi teşkil eden grubun yaş yapısına baktığımız zaman 12 yaşına kadar 3 kişi, 12-14 yaş arasında 79 kişi, 15-16 yaş arasında 240, 17-18 yaş arasında 102, kişi cevapsız ise 8 kişi bulunduğu görülmektedir.

Deneklerin eğitim seviyeleri incelendiğinde sadece % 1.85'i lise mezunu iken, % 6.94'ü ilkokul terk, % 59.49'u ilkokul mezunu % 16.67'si ortaokul terk, % 11.34'ü ortaokul mezunu, % 3.01'i ise halen öğrenci durumunda olduğu anlaşılmaktadır.

Tabloya bakıldığında da anlaşılacağı gibi çocuk yaşta çalışma hayatına atılan işçilerin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık % 60'ı) ilkokul mezunudur ve ilkokuldan sonra hemen çalışma hayatına atılmak zorunda kalan çocuklardan oluşmaktadır.

Tablo I - Deneklerin Eğitim Düzeyleri

	Sayı	%
Lise Mezunu	8	1.85
İlkokul Terk	30	6.94
İlkokul Mezunu	257	59.49
Ortaokul Terk	72	16.67
Ortaokul Mezun	49	11.34
Halen Okumaya Devam Eden	13	3.01
Cevapsız	3	0.7
Toplam	432	100

Araştırma kapsamına giren deneklerin % 32.18'i apartman dairesinde otururken % 63.43'ü gecekonduda yaşamaktadır. % 3.94'lük bir grup ise iş yerinde, inşaatta, pansiyonda, köyde veya benzeri muhitlerde yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Tablo 2 - Konut ve Yerleşim Biçimleri

	Sayı	%
Apartman Dairesi	139	32.18
Gecekondu	274	63.43
Diğer	17	3.94
Cevapsız	2	0.45
Toplam	432	100

Araştırmanın iki iş konumunda çalışan çocuk işçileri kapsadığını ifade etmiştik. Bu iki iş kolundan ağaç iş kolunda 150, metal iş kolunda ise 300 denekle anket görüşmesi yapılmıştır. Ancak ağaçta 141 anket, metalde ise 291 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Böylece araştırma kapsamına giren deneklerin % 31.48'ini ağaç iş kolunda çalışan çocuk işçiler oluştururken, % 65.97'sini ise metal iş kolunda çalışanlar teşkil etmektedir.

Tablo 3- Deneklerin iş Kollarına Göre Dağılımı

	Sayı	%
Ağaç	141	32.64
Metal	291	67.36
Toplam	432	100

Deneklerin toplumsal kimliklerini tespit etme bakımından ileride de üzerinde duracağımız gibi yerleşim mekanı önemli bir faktördür. Bu açıdan örneklem kapsamındaki deneklere Ankara'da oturma-Ankara'ya göç etme süreleri sorulmuştur. Buradan elde edilen verilere göre % 9.72'si bir yıl veya daha az süredir Ankara'da otururken, yaklaşık % 18'i 2-4 yıl arası bir süredir, % 13.6'sı ise 5 yıldan daha uzun bir süredir Ankara'da yaşamaktadır. % 28.00'lik bir grup ise 10 yıl daha aşkın bir süredir Ankara da oturmaktadır. Deneklerin % 30.79'u doğma büyüme Ankara'lı olduğunu söylemiştir. Bu soruyu destekleyen bir başka bir soruyla da deneklerin Ankara'ya nereden geldikleri sorulmuştur. Ankara'nın ilçelerini, köylerini ve benzeri yerleri yakın çevre olarak tanımladığımız seçeneği işaret edenlerin oranı % 32.41 iken İç Anadolu'da yer alan diğer il ve ilçelerden gelenlerin seviyesi % 38.89 oranındadır. Karadeniz bölgesinden gelenlerin oranı % 9.72, Doğu'dan gelenlerin ise % 4.63 kadardır. Diğer bölgelerden gelenlerin oranı ise % 14.35'tir.

Tablo 4 - Deneklerin Ankara'ya Yerleşme Süreleri

	Sayı	%
1 Yıl	42	9.72
2-4 Yıl	77	17.82
5 Yıl	59	13.66
10 Yıl	107	28.00
Ankaralı	133	30.79
Toplam	432	100

Aile veya kendilerinin Ankara'ya geliş nedenlerinin sorulduğunda deneklerin % 59.3'ü iş için geldiklerini, % 11'i ailesinin başka sebeplerle göç ettiğini söylemiş, % 4.17'si ise kardeşlerinin veya kendilerinin okuması için geldiklerini belirtmişlerdir. Örneklem grubunun baba mesleklerine bakıldığında % 23'ünün babasının işçi, % 18.52'sinin çiftçi, % 17.13'ünün devlet memuru olduğu görülmektedir. % 11.11'inin babası esnaf, % 3.01'i özel sektörde memur, % 25'lik bir grup ise emekli veya işsiz ya da bir mesleği yok şeklinde çocukları tarafından tanımlanmaktadır.

Anne mesleğine bakıldığı zaman, beklenildiği gibi % 80.56'sının annesi ev hanımıdır. Bunu % 6.02 ile işçiler, % 4.86 ile çiftçiler, % 2.08 ile özel sektörde memur olanlar, % 1.39 ile de Kamu da memur olarak çalışan anneler izlemektedir. Çocukların % 1.62'sinin ise annesi esnaftır.

Araştırmanın önemli göstergelerinden birisi de hiç şüphesiz ge-

lir durumlarını yansıtan verilerdir. Deneklerin ailelerini gelir grupları şeklinde tabakalandırdığımız zaman, yaklaşık % 45'inin toplam aile gelirinin 2-5 milyon arasında olduğu görülmektedir. 6-10 milyon arasında toplam aylık kazancı olanlar ise % 30.79, 10 milyon üstü gelir elde eden grubun ise toplam aileler içerisindeki % 11.11'dir. Araştırma örnekleminin aile tabakalaşmasında en yoksul kesimi oluşturan toplam aylık geliri 2 milyon'a kadar olan ailelerin oranı ise % 3.94'dür.

Deneklerin aile ilişkilerini gösteren verilerden biriside kardeş sayıları ve kardeşlerin sosyal statüleri ile ilgilidir. Deneklerin 15 tanesi ailesinin tek çocuğu olduğunu söylerken (% 3.47), 33 tanesi iki kardeş (% 7.64) olduklarını ifade etmişlerdir. Büyük bir çoğunluk ise üç veya daha fazla kardeş sayısından söz etmektedir ki bunlar toplam deneklerin yaklaşık % 90'ını teşkil etmektedirler. Bunları

Tablo 5 - Çocuk İşçilerin Ailelerinin Çocuk Sayıları

	Sayı	%
1 Çocuklu Aileler	15	3.47
2 Çocuklu Aileler	33	7.64
3 Çocuklu Aileler	68	15.74
4 Çocuklu Aileler	114	26.39
5 Çocuklu Aileler	70	16.20
6 Çocuklu Aileler	63	14.58
7 Çocuklu Aileler	37	8.57
8 Çocuklu Aileler	16	3.70
9 Çocuklu Aileler	6	1.39
10 Çocuklu Aileler	3	0.69
10 Çocuklu'dan fazla	7	1.61
Toplam	432	100

Tablo 4 - Deneklerin Ankara'ya Yerleşme Süreleri

	Sayı	%
1 Yıl	42	9.72
2-4 Yıl	77	17.82
5 Yıl	59	13.66
10 Yıl	107	28.00
Ankaralı	133	30.79
Toplam	432	100

Aile veya kendilerinin Ankara'ya geliş nedenlerinin sorulduğunda deneklerin % 59.3'ü iş için geldiklerini, % 11'i ailesinin başka sebeplerle göç ettiğini söylemiş, % 4.17'si ise kardeşlerinin veya kendilerinin okuması için geldiklerini belirtmişlerdir. Örneklem grubunun baba mesleklerine bakıldığında % 23'ünün babasının işçi, % 18.52'sinin çiftçi, % 17.13'ünün devlet memuru olduğu görülmektedir. % 11.11'inin babası esnaf, % 3.01'i özel sektörde memur, % 25'lik bir grup ise emekli veya işsiz ya da bir mesleği yok şeklinde çocukları tarafından tanımlanmaktadır.

Anne mesleğine bakıldığı zaman, beklenildiği gibi % 80.56'sının annesi ev hanımıdır. Bunu % 6.02 ile işçiler, % 4.86 ile çiftçiler, % 2.08 ile özel sektörde memur olanlar, % 1.39 ile de Kamu da memur olarak çalışan anneler izlemektedir. Çocukların % 1.62'sinin ise annesi esnaftır.

Araştırmanın önemli göstergelerinden birisi de hiç şüphesiz ge-

lir durumlarını yansıtan verilerdir. Deneklerin ailelerini gelir grupları şeklinde tabakalandırdığımız zaman, yaklaşık % 45'inin toplam aile gelirinin 2-5 milyon arasında olduğu görülmektedir. 6-10 milyon arasında toplam aylık kazancı olanlar ise % 30.79, 10 milyon üstü gelir elde eden grubun ise toplam aileler içerisindeki % 11.11'dir. Araştırma örnekleminin aile tabakalaşmasında en yoksul kesimi oluşturan toplam aylık geliri 2 milyon'a kadar olan ailelerin oranı ise % 3.94'dür.

Deneklerin aile ilişkilerini gösteren verilerden biriside kardeş sayıları ve kardeşlerin sosyal statüleri ile ilgilidir. Deneklerin 15 tanesi ailesinin tek çocuğu olduğunu söylerken (% 3.47), 33 tanesi iki kardeş (% 7.64) olduklarını ifade etmişlerdir. Büyük bir çoğunluk ise üç veya daha fazla kardeş sayısından söz etmektedir ki bunlar toplam deneklerin yaklaşık % 90'ını teşkil etmektedirler. Bunları

Tablo 5 - Çocuk İşçilerin Ailelerinin Çocuk Sayıları

	Sayı	%
1 Çocuklu Aileler	15	3.47
2 Çocuklu Aileler	33	7.64
3 Çocuklu Aileler	68	15.74
4 Çocuklu Aileler	114	26.39
5 Çocuklu Aileler	70	16.20
6 Çocuklu Aileler	63	14.58
7 Çocuklu Aileler	37	8.57
8 Çocuklu Aileler	16	3.70
9 Çocuklu Aileler	6	1.39
10 Çocuklu Aileler	3	0.69
10 Çocuklu'dan fazla	7	1.61
Toplam	432	100

tablolaştırmak gerekirse deneklerin ailelerindeki çocuk sayısı ve oranları karşımıza aşağıdaki tablo da olduğu gibi çıkmaktadır.

Çocuklara sorulan sorulardan birisi de iş yerinde nekadar zamandan beri çalıştıkları ile ilgilidir. Çalışan çocukların % 38.19'u şu andaki iş yerlerinde 1 yıl veya 1 yılın altında bir süredir çalıştıklarını ifade ederken, % 15.28'i 2 yıldır aynı iş yerinde çalıştıklarını söylemektedirler. 3 ila 5 yıl arasında aynı iş yerinde çalışanların oranı ise hiç de küçümsenemeyecek bir seviyededir % 32.64, 5 yıldan fazla aynı iş yerinde çalışanların oranı da beklentilerimizin üzerindedir (% 11.11).

Deneklerin % 48.61'i daha önce başka bir iş yerinde çalıştığını söylerken % 37.34'ü şu anda çalıştıkları iş yerinde yani ilk işlerinde çalışmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışan çocukların iş yerinde çalışma ilişkilerini düzenleyen iş aktinin nasıl gerçekleştiğini araştırdığımızda bunların % 40.97'si çıraklık sözleşmesine göre bir anlaşma yapıldığını ifade etmiş, % 16.20'si babalarının şahsi görüşmesine dayalı bir ilişki ile işe girdiklerini belirtmişlerdir. Deneklerin % 40.05'i ise ortada her hangi bir akit veya sözleşme olmadığını, şahsen işverenle görüştükten sonra iş başı yaptıklarını ifade etmişlerdir. Akrabası veya bir başkasının sözü ile iş verenin kabul etmesi sayesinde işe koyulduklarını söyleyenlerin düzeyi ise % 1.39'dur.

Çalışan çocukların iş verenlerinin % 93.52'si iş yerinin sahibi ko-

numundadır. İş verenlerin % 5.09'u ise iş yerinde taşeron işletmecisi durumundadır.

Çocukların % 21.53'ü ayda 1 milyon'a kadar ücret almaktadır. 1-2 milyon arasında ücret alanların oranı % 51.85 araştırma grubu içerisinde en üst düzeye çıkmaktadır. 2-3 milyon arasında ücret alan çocukların oranı % 18.75, 3-4 milyon arasında ücret elde edenlerin ise % 3.24 oranında kalmaktadır. 5 milyon ve üzerinde ücret alanların oranı ise oldukça düşüktür (% 1.39).

Tablo 6 - Çalışan Çocukların Ücret Düzeyleri

	Sayı	%
1 Milyon Kadar	93	21.53
1-2 Milyon	224	51.85
2-3 Milyon	81	18.75
3-4 Milyon	14	3.24
5+ Milyon	6	1.39
Cevapsız	14	3.24
Toplam	432	100

Aldıkları ücretleri nasıl değerlendirdiklerine baktığımız da yani deneklerin tüketim ve harcama kalıplarına baktığımız zaman ilginç verilerle karşılaşmaktayız. Deneklerin % 9.49'u ücretlerinin yarısını biriktire bildiklerini söylerken, % 14.35'i üçte birini biriktire bildiğini ifade etmiştir. % 73.84 oranındaki büyük bir grup ise ücretlerinden hiç tasarruf yapamadıklarını söylemişlerdir.

Çalışan çocukların ücretlerini harcamaları konusunda ilginç tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Deneklerin % 16.44'ü aldıkları ücretin hepsini özel ihtiyaçları için harcadıklarını söylerken, % 23.84'ü yarısını özel ihtiyaçlarına ayırdıklarını ifade etmişlerdir. % 35.42'lik bir grup ise kazandıkları paranın çok az bir miktarını kendilerie harcamaktadır. Belki de en dikkat çeken nokta denekler arasında % 21.76 oranındaki bir grubun kendisi için, özel hiç bir harcama yapmadığını ifade etmesidir.

Deneklere aldıkları ücretin ne kadarını ailelerine verdikleri sorulduğunda % 31.02'si hepsini ailelerine verdiğini söylemiştir. % 34.03'lük bir grup ücretlerinin yarısını ailelerine verirken, % 13.06'sı ise az bir kısmını ailesine vermektedir. Deneklerin % 21.06'sı aldıkları ücretlerin ailelerine hiç para veremediklerini ifade etmiştir.

Deneklerin daha önce iş öğrenmek için veya benzeri bir nedenle herhangi bir işyerinde ücretsiz çalışıp çalışmadıkları sorusuna verilen cevaplara baktığımız zaman bunlardan çok az bir kısmının (% 7.41'i) ücretsiz çalıştığını söylerken % 88.89'u herhangi bir yerde ücretsiz çalışmadığını söylemiştir.

Çocuk işçilerin herhangi bir çıraklık kursuna gidip gitmediklerini araştırdığımızda önemli bir kısmının gittiğini tespit etmekteyiz. Kursa gidenlerin oranı % 51.16'dır. % 41.44 ise herhangi bir kursa gitmemiştir. Çalıştığı iş yerinde işi öğrenmeye gayret etmiştir. Kursa

giden öğrencilerin % 37.50'si kursun kendileri için çok faydalı olduğunu söylerken, % 17.36'sı herhangi bir faydasını görmediklerini belitmişlerdir. Geriye kalan kısmı ise bu konuda bir kanaat belirtmemiştir.

Çalışan çocuklara gelecekle ilgili beklentilerinin ne olduğu sorulduğunda büyük bir çoğunluğunun (% 57.41) kendi işyerini kurmayı amaç edindiği tespit edilmiştir. % 4.63'lük oranı kalfa olmayı beklerken, % 32.87'si ise usta olmayı ummaktadır.

Çalışan çocukların kaç saat çalıştırıldığı sorusu belki de en önemli sorudur. Çünkü çalışan çocukların % 37.50 oranda 10 saatten fazla çalıştırılırken, % 37.04 ise 8-10 saat arasında çalıştırıldığını söylemektedir.

Tablo 7 - Çalışan Çocukların Çalışma Süreleri

	Sayı	%
8 Saat	110	25.46
8-10 Saat	160	37.04
10+	162	37.50
Toplam	432	100

İş sürelerinin bu düzensizliği, çalışan çocukların aşırı ölçülerde çalıştırılması ve herhangi bir ek ücret vs. ödenmeden çalışmak mecburiyetinde bırakılması gerçekten de çocuk emeğinin ne derecede insafsızca kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Bir günde 8 saat çalıştığını ifade eden çocukların oranı sadece % 24.40 dır.

İş verenle ilişkileri sorulduğu zaman çalışan çocukların büyük bir çoğunluğunun bizi şaşırtan ölçüde iş verenden memnun olduğunu, iyi muamele gördüğünü söylediğini tespit etmekteyiz (% 83.33) işverenin haklarını korumadığını güven vermediğini kendilerine kötü davranıldığını ifade edenlerin oranı % 7.87'dir. Çalışma sürelerinden aldıkları ücrete kadar işverenin kötü muamelesine rağmen bu derecede takdir ya da beğeni kazanması çelişkili görünse de, küçük işyerlerindeki çalışma ahlaki ve kültürüne uygun bir davranıştır. Bunun üzerinde daha sonra tekrar durmaya çalışacağız.

Çalışmak istedikleri başka bir alanın olup olmadığını tespit etmek istediğimizde deneklerin % 62.73'ünün şu anda yaptıkları işten memnun olduğunu gözlemekteyiz. % 16.44'ü ise parası daha iyi olan bir işte çalışmak istediğini söylemektedirler. % 12.50 oranındaki bir grup ise çalıştıkları işle yetenekleri arasında bir çelişki olduğunu söyleyip, mevcut işlerinin kendilerini tatmin etmediğini ifade etmişlerdir.

Çalışan çocukların % 75 civarındaki büyük bir grubu şimdiye kadar bir iş kazası geçirmediğini ifade ederken % 17.82'lik bir grup iş kazası geçirmiştir. İş kazası geçirenlerin yarısından fazlası kendi imkanlarıyla tedavi olurken, geri kalan kısmî işveren tarafından tedavi ettirildiğini söylemiştir.

Çocuklar iş yerlerinde iş kazasına karşı bir tedbir alınıp alınma-

dığı sorusuna karşı çok duyarlı degillerdir. % 49'u işverenin tedbir aldığını söylerken, % 47.69'u tedbir alınmadığını ifade etmişlerdir. Bizzat kendilerin yaptıkları işe göre tedbir alıp almadıkları konusunda yine olumsuz bir tutum söz konusudur. Çünkü % 52.78'i herhangi bir tedbir alma gereği duymamaktadır. Özel tedbir konusunda sorduğumuz soruya büyük bir kısmı bilinçli cevaplar vermemektedir.

Çalışan çocukların önemli sorunlarından biri de; sigortalı olma sorusudur. Çocukların % 51.62'si sigorta veya herhangi bir sosyal güvenlik kurumuyla bir ilişkisi bulunmamaktadır. % 2.55'i sigortayı hiç duymamıştır. % 30.56'sı sigortalı olduğunu söylemiştir. Büyük bir ihtimalle geriye kalan kısımda sigortasız çalıştığı halde, bunu ifade etmekten kaçınmış olduğu söylnilebilir. Sigortanın çalışanlar için faydası konusunda; çalışan çocukların bilincini araştırdığımızda önemli bir kısmının (% 32.18) böyle bir bilince sahip olmadığı için işverenden sigorta yapılmasını dahi istenmediği ortaya çıkmıştır.

Çalışan çocuklara "sendika"nın ne olduğu, ne gibi fayda ve işlevleri olduğu sorusunu sorduğumuzda, ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Deneklerin % 68.75'i sendikanın ne olduğunu hiç bilmemektedir. % 18.52'si ücret artışını sağlamaya yönelik bir kurum olarak tanımlarken, % 10.65'i işçileri korumaya çalışan bir örgüt olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Çocuklara işe geç kaldıklarında, hasta olup işe gelmediklerinde iş verenin nasıl davrandığı sorulmuştur. Yine şaşırtıcı görünecek bir netice ortaya çıkmaktadır. % 81.71'lik büyük bir kısmı işverenin kendilerini anlayışla karşıladığını, gelmeyişinin nedenini sorduğunu, kendileri ile ilgilendiğini ifade etmektedirler. % 13.66'sı ise böyle durumlarda işverenin kızdığını ücretini kesme ve işten atma şeklinde tehdit ettiğini belirtmiştir.

Örneklem grubumuzda işe geliş-gidişte yol ücretinin kimin tarafından karşılandığı sorulduğunda % 80.09'u kendilerinin karşıladığını ifade etmiştir. % 16.67'si ise işveren tarafından karşılandığını söylemiştir.

Çocukların % 57.91'i öğle yemeklerini kendileri karşılamaktadır. ancak % 33.56 oranındaki bir grubun yemeğini çalıştığı işyeri karşılamaktadır. Çocukların % 8.33'ü ise işverenin kendilerine bir miktar yemek parası vererek öğle yemeğine katkı sağladığını söylemektedir.

Çalışan çocukların iş yerinde giydikleri iş elbiselerinin işveren tarafından karşılanma oranı sadece % 25.93'tür. Geriye kalan kısım kendi iş elbisesini kendisi almaktadır.

Çocuklara hasta olduklarında, ilaç almak zorunda kaldıklarında işverenin kendilerine nasıl bir yardım yaptığını sorduğumuzda % 24.54'ü işverenin katkısıyla veya sigorta vasıtasıyla tedavi gördüğünü söylemiştir. % 68.06'sı ise sağlıkla ilgili harcamaları kendileri-

nin yaptığını belirtmişlerdir. % 4.40 oranında bir grup iş verenin doktor ve hastane masrafına bir miktar katkıda bulunduğunu söylerken, geriye kalanlar ise hastaneye şimdiye kadar hiç gitmediklerini söylemiştir.

Tablo 8 - Çalışan Çocukların Sağlık Giderleri

	Sayı	%
Kendisi Doktora/Hastaneye Gidiyor İlacını Alıyor	294	68.06
İşveren Doktora/Hastaneye Götürüyor Mas. Ver.	106	24.54
Bunun İçin Ek Bir ücret Alıyor	19	4.40
Hiç Hastaneye Gitmedi	3	0.69
Diğer	10	2.92
Toplam	432	100

Çocukların sağlıklı beslenme kavramından haberdar olup olmadıkları araştırıldığında büyük bir çoğunluğunun (% 53.24) beslenmeyi karın doyurma olarak anladığı görülmektedir. % 18.98'i vitaminden, dengeli beslenmeden haberdar ve buna göre besleniyor olduğunu ifade ederken, geri kalan ise şartları, imkanları uygun olmadığı için sağlıklı beslenmeyi bildikleri halde uygulayamamaktadırlar.

Çocukların % 31.48 hafta sonlarını evde, aileleriyle geçirdiğini söylerken, % 46.06'sı arkadaşlarıyla birlikte gezdiklerini, kahve veya benzeri eğlence yerlerine gittiklerini belirtmişlerdir. % 2.78'i ek iş yaparak hafta sonuda çalıştığını söylerken, % 3.01'i ise öğrenci oldukları için ders çalıştıklarını ifade etmişlerdir. % 13.66'sı ise

muhtelif şeylerle ilgilendiklerini söylemişlerdir.

Çalışan çocukların % 83.56'sı iş kıyafeti dışında bir elbiseye sahipken, % 15.97'si başka bir kıyafete sahip olmadığını belirtmiştir.

Tatil konusunda ise, çocukların % 58.33'ü şimdiye kadar tatil yapmadıklarını, % 37.96'sı tatil yaptığını ifade etmiştir. Nerede, nasıl bir tatil yaptıklarını sorduğumuzda bunların büyük bir çoğunluğunun köyde tatil yaptığını ifade etiği görülmektedir. "Nasıl bir tatil yapmak isterdiniz?" sorusuna, eğer imkanları olsaydı (% 45.11'i) deniz kenarına gitmeyi çok istediğini, (% 12.96)sı dağlık ve ormanlık bir yere gitmeyi, (% 19.91'i) yine köyüne ve memleketine gitme isteğini dile getirmiştir. % 15 civarında bir grup ise burada kalıp arkadaşlarıyla gezip eğlenmeyi tercih etmektedirler.

Çocukların küçükken sahip olmak istedikleri fakat sahip olamadıkları şeyler konusunda, en başta bisiklet (% 33.80), % 3.24 futbol topu, geri kalanın da muhtelif oyuncakları olduğu tespit edilmiştir. Halen bir bisikletim olsun diyenleri oranı % 7.87, arabam olsa daha iyi olur diyenlerin oranı % 33.80'dir.

Çalışan çocukların kültürel özelliklerini yansıtan verilerden birisi, onların müzikle ilgisidir. Çalışan çocukların aşağı yukarı tamamı arabesk müzik dinlemektedir. Arabesk müziğin geleneksel ve modern müzik formlarından biri olmadığı düşünülürse, geleneksel dokusunu kaybeden toplumların geçiş aşamasında içine düştükleri kültürel kimlik krizi, kendisini marjinal davranışlarda ve kültürde

göstermektedir. Çocukların kimliğini bu marjinal kültür içerisinde inşa etmeye çalıştığı düşünülebilir. En beğenilen sanatçı % 29.86 oranında Ferdi Tayfur'dur, % 17.82 ile İbrahim Tatlıses ikinci, % 9.49'la Orhan Gencebay üçüncü, % 8.80'e Müslüm Gürses dördüncü sırada yer almaktadır. % 23.84'ü ise muhtelif arabesk sanatçılarının adlarını vermişlerdir.

Tablo 9 - Çalışan Çocukların Beğendikleri Ses Sanatçıları

	Sayı	%
Ferdi Tayfur	129	29.86
İbrahim Tatlıses	77	17.82
Müslüm Gürses	38	8.80
Orhan Gencebay	41	9.49
Başka	103	23.84
Cevapsız	44	10.19
Toplam	432	100

Çocukların büyük bir çoğunluğunun (tamama yakının) gazete okumadığını gözlemiştir; gazete okuduğunu söyleyenlerin sadece spor gazetesi veya spor sayfası okuduğu tespit edilmiştir.

Çocuklardan kitap okuduklarını söyleyenlerin dahi (% 18.29) ders kitapları dışında bir kitap okumadığı anlaşılmıştır.

Kültürel etkilenme kaynaklarından birisi olarakTV'yi ele aldığımızda, çocukların % 23.15'i yabancı dizileri, % 21.06'sı maçları, %

21.53'ü yerli dizileri, % 12.27'si ise haberleri daha çok izlediğini söylemiştir. % 5.32 grup TV ye hiç ilgi duymadığını belirtirken, % 25.23 bir kısmı ise muhtelif programların adlarını vermiştir.

Tablo 10 - Çalışan Çocukların TV izleme Oranları

	Sayı	%
Haberleri	53	12.27
Yerli Dizileri	93	21.53
Yabancı Dizileri	100	23.15
Spor Programlarını/Maçları	91	21.06
Seyretmem	23	5.32
Başka	72	16.67
Toplam	432	100

Çocuklara aile içinde en çok kimi sevdikleri sorulduğunda % 39.81'i anne, cevabını verirken aynı zamanda bize içinde çocukların babalarıyla olan toplumsal mesafelerini de ifade ettikleri görülmektedir. En çok babayı sevenlerin oranı % 12.50'dir. Diğer tercihler ailenin diğer fertleri arasında dağılmıştır.

Çalışan çocukların aile yapıları hakkında bize bilgi verecek hususlardan biride, evde oturanların sayısı ve akrabalık ilişkileridir. Çocukların % 75.46'sı şekli olarak çekirdek aile niteliğini taşıyan aile yapısına sahiptirler. % 11.34 ise büyük baba veya büyük anne ile birlikte "geniş aile" ortamda yaşamaktadırlar.

Çocukların yaşadıkları ev ortamında, geniş aileyi barındıracak, bir mekan dokusunun olmadığı gibi aynı zamanda çekirdek aile için de çok elverişli ev düzeni niteliğine sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Deneklerin % 8.56'sı tek odalı, % 27.55'i iki odalı, % 29.17'si üç odalı, % 24.31 üç odalı fakat kendilerine ait bir odaya sahip olmadan yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 11 - Çalışan Çocukların Ev Düzeni

	Sayı	%
1 Oda	37	8.56
İki Oda	119	27.55
Üç Oda Kendi Odam Var	126	29.17
Üç Oda Kendi Odam Yok	105	24.31
Başka	45	10.42
Toplam	432	100

Çalışan çocukların en büyük alışkanlığı sigara kullanmaktır (% 32.18). Ayrıca % 6.28 sürekli içki kullanırken, % 22.69'u arada bir, geri kalanı ise hiç kullanmadığını ifade etmiştir.

Tablo 12 - Deneklerin İçki Alışkanlıkları

	Sayı	%
Sürekli İçiyor	27	6.28
Ara Sıra/Toplantılarda vs. içiyor	98	22.69
Hiç İçmiyorum	307	71.06
Toplam	432	100

Deneklerin arkadaşlarıyla olan ilişkilerine baktığımızda, genellikle bu arkadaşlıkların mahalleden (% 56.71) veya iş yerinden % 33.10 kaynaklandığı görülmektedir. Okul arkadaşlıklarının oranı ise oldukça düşüktür (% 7.18). Çocuklar arkadaşlarıyla herşeylerini paylaştıklarını söylemektedirler (% 41.20) ve hiç olmazsa günde bir defa arkadaşını görmek isteyenlerin oranı % 42.36'dır. Arkadaşlık ilişkilerinin yoğunluğu çocukların kendilerini yalnız hissetmelerini engelleyen bir dayanışma duygusu yaratmaktadır. Toplumsallık; başkalarıyla paylaşma, başkalarını da dikkate alarak yaşama projesi ile başladığına göre, bütün olumsuz çalışma şartlarına rağmen çocuklarda yalnızlık bir yabancılaşma boyutunda değildir. Kendisini genellikle yalnız hissedenlerin oranı % 13.19'dur.

Çocukların büyük bir kısmı (% 55.56) eğitimini bıraktığına pişmanlık duyarken, % 38.43'ü isteyerek okulu bıraktığını pişman olmadığını söylemektedir.

Geleneksel kültür içerisinden gelen çocukların büyük ölçüde ahlak, namus vb. kavramları kapalı toplumsal şartlar çerçevesinde görmektedir. Kendilerinin kız arkadaşı olmasını gayet normal karşılarken, kızkardeşlerinin erkek arkadaşları hakkında olumsuz bir tutuma sahiptirler. (% 48.15) Ancak bir grup içerisinde arkadaşlık kurabileceğini ifade edenlerin oranı % 38.43, Kız kardeşlerinin erkek arkadaşını normal karşılayanların oranı % 5.09'dur.

Çocukların büyük bir kısmı 'kimin yerinde olmak istersiniz?" so-

rusuna şöyle cevap vemitir. % 29.17'si kendinden memnun, başkasının yerinde olmayı istememiş, % 7.18'i futbolcu Rıdvan'ın yerinde, % 2.08 Van Damme adlı bir film kahramanının yerinde olmak isteğini belirtmiştir. Geri kalanların ise anlamlı bir cevap vermediği tespit edilmiştir.

2. Çalışan Çocukların Aileleriyle Diğer Toplumsal Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Çalışan çocukların gelirleriyle aile gelirleri arasındaki ilişkiye baktığımızda enteresan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Aldığı ücreti 1 milyon TL. civarında olan çocukların % 5.8'inin toplam aile geliri 2 milyon-TL' civarındadır. Yani; bu çocuklar ailelerine yaklaşık yarı yarıya katkıda bulunmaktadırlar. Yine bu gruptaki 1 milyon ücret alan çocukların % 59.3'ünün toplam aile gelirleri yaklaşık 2-5 milyon arasında değişmektedir. Bu grupta yer alan çocukların % 31.4'ünün yaklaşık aile geliri 6-10 milyon arasındadır. 1 milyon civarında ücret alan işçi çocukların % 3.5'inin aile geliri ise 10 milyon üstünde bir seviyededir.

1-2 milyon ücret alan çalışan çocuk grubunun ise % 4.3'ünün toplam geliri ayda 2 milyon civarında olan ailelere mensuptur. Burada şunu söylemeliyiz ki bu ailelerin aşağı yukarı yegane gelir kaynakları çocuklarının kazançlarıdır. Bu grupta yer alan çalışanla-

rın % 49.3'ünün aylık toplam aile gelirleri ise 2-5 milyon arasındadır. Bunların da, toplam aile gelirinin yarısına yakın bir kısmını, aile bütçesine kattığı düşünülebilir.

1-2 milyon ücret alan bu grupta toplam aile gelirleri 6-10 milyon arasında değişenlerin oranı % 32.9 iken % 13.5 ise toplam aile geliri 10 milyonun üstündedir.

Aldıkları ücret bakımından 2-3 milyon kategorisinde yeralan grupta; % 4.3'ünün toplam aylık aile geliri 2 milyondur. Aynı grupta gelir elde edenlerin % 42'sinin aile geliri 2-5 milyon arasında, diğer % 42'sinin toplam aile geliri 6-10 milyon arasındadır. Aylık ücreti 2-3 milyon olan bu kategoride yeralanların % 11.6'sı ise 10 milyon üstü gelir grubunda yeralan ailelerin çocuklarıdır.

3-4 milyon ücret elde eden gelir grubunun toplam aile geliri 2 milyon altında bulunan tabakadan hiçbir mensubu yoktur. Bu grupta yer alan deneklerin % 28.6'sının toplam aile geliri de 2-5 milyon arasında değişmektedir.

O halde bunların bütün aile kazançları bu çocukların gelirine bağlıdır denilebilir. Aynı ücret grubunda yeralan deneklerin % 21.4'ünün toplam aile geliri ise 6-10 milyon arasında değişmektedir.

10 milyon üstü gelir elde eden ailelerin çalışan çocuklarının du-

rumuna baktığımızda ilginç bir neticeyle karşılaşıyoruz. Zira 3-4 milyon ücret alan çocukların % 50'si toplam aile gelirleri 10 milyon üstünde olan gruba mensuptur. Demek ki bu aileler içerisinde gelirin yarısını çalışan çocuklar sağlamaktadır.

5 milyon ve üstü ücret alan çocuklar arasında toplam aile geliri 2 milyon kategorisinde bulunan hiç kimse yoktur. Bu grupta yeralanların % 33.3'ü, 2-5 milyon toplam aile geliri elde eden kategoriye dahildir. Bu ücret grubunun % 50'si ise toplam aile kazancı 6-10 milyon arasında değişen tabakaya mensuptur. Burada da bu çocukların aile kazançlarının yarısını ya da daha fazlasını temin ettiğini düşünebiliriz. Aylık ücret gelirleri 5 milyon üstü olan çocuklara arasında % 16.7 bir kısmı ise toplam aile gelirleri 10 milyonun üstünde bulunuyor.

Toplam aile geliriyle tatil yapıp yapmama arasındaki ilişkiye baktığımızda; ilginç bir durum dikkati çekmektedir. Tatil yapanlar içerisinde yer alan işçi çocukların % 4'ünün toplam aile geliri 2 milyon civarındadır. Tatil yaptığını söyleyen çocukların % 42.3 ise 2-5 milyon toplam aile gelir grubuna mensuptur. Tatil yaptığını söyleyenler arasında % 38.9'luk oranı ise 6-10 milyon toplam aile gelirine sahip kategoriye mensuptur. İşte ilginç nokta buradadır; tatil yaptıklarını söyleyenlerin ancak % 14.5'i 10 milyonun üstü kategoride yer alabilmektedir. Buradan da tatil yapma fikrinin doğrudan doğruya gelirle doğrusal bir ilişkisi bulunmadığı daha çok kentli de-

ğerleri benimseme sürecine bağlı olduğu düşünülebilir.

3- Çalışan Çocukların İş Kolları ile Toplumsal Özellikleri Arasındaki İlişkiler

Çalışılan iş koluyla bazı toplumsal, psikolojik olaylar arasında bir ilişki olup olmadığını araştırdığımızda; kendini yanlız hissettiğini söyleyenlerin çoğunlukla metal iş kolunda toplandığı görülmektedir (% 14.1). Ağaç iş kolunda ise bu oran daha düşüktür (% 12.6).

Ağaç iş kolunda kendini yalnız hissetmeyenlerin oranının düşük olmasını daha geniş bir dayanışma ortamında yaşamasına, işbirliği faktörünün ön plana çıktığı aile işletmelerinde çalışmalarına bağlayabiliriz.

Metal iş kolunda ise işbirliğinden ziyade iş farklılaşması, grup tatminini daha alt düzeye indirmiş olabilir.

Bunu destekleyen diğer bir veri ise metal iş kolunda çalışan çocukların sürekli içki kullananlarının ağaç iş kolunda çalışanlara oranla neredeyse iki katından daha yüksek bir seviyede bulunmasıdır. Ağaç iş kolunda % 3 düzeyinde sürekli içki içtiğini söyleyen çocuklar varken bu oran metal iş kolunda % 7.3'tür.

İş kollarıyla aile yapısında çok kabaca bir ilişki kurulmak gerekirse, metal iş kolunda çalışan işçilerin çekirdek aile oranı % 84.6,

ağaç iş kolunda ise % 91.7'dir. Metal iş kolunda çalışan çocuk işçilerin geniş aile çerçevesinde yaşamalarını onların daha yakın bir zamanda kente göç etmiş ailelerin çocukları olduğuna bağlayabiliriz.

Metal iş kolunda çalışan çocukların sahip olmak istedikleri şeylerin başında ağaç iş kolunda olduğu gibi araba gelmektedir. Fakat burada dikkat çekici bir farklılaşma sözkonusudur. O da metal iş kolunda çalışanların büyük bir çoğunluğunun otomobil tamir atölyelerinde çalışanlarda oluşmasıyla ilgili olabilir. Metal iş kolunda çalışanların % 47.7'si şu anda en çok istedikleri şey olarak arabayı gösterirken, ağaç iş kolunda bu oran % 33'tür.

İş koluyla alınan ücret arasındaki ilişkilere baktığımızda ortalama olarak ağaç iş kolundaki ücret düzeyinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. (1 milyona kadar gelir elde edenlerin ağaç iş kolundaki oranı % 11.9 metal iş kolunda bu oran % 28.1'dir.)

1-2 milyon arası gelir elde edenlerin oranına baktığımızda burada ağaç iş kolunda çalışanların oranı % 57, metal iş kolunun % 51.5'tir. 2-3 milyon gelir grubunda ise ağaç işçilerin oranı % 26.7 çıkarken metal işçilerin oranı % 15.7 düşmektedir. Dikkat edildiği üzere tablodan da görüleceği gibi, gelir arttıkça metal işçilerin oranı azalma eğilimindedir. Sadece 5 milyon üstü gelir elde eden grupta durum biraz değişmektedir ki bu çok önemli bir sapma değildir.

Tablo 13 - Deneklerin Gelir Düzeyi (%)

	1 Milyon	1-2 Milyon	2-3 Milyon	3-4 Milyon	5 +	Toplam %
Ağaç	11.9	57.0	26.7	3.7	0.7	100.00
Metal	28.1	51.5	15.7	3.3	1.4	100.00

İş kolu düzeyinde çalışma ilişkilerinin nasıl kurulduğuna baktığımız zaman anlamlı bir veriyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Bu çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinin neye göre yapıldığı ile ilgilidir. Ağaç iş kolunda çıraklık sözleşmesine göre çalışanın oranı % 17.8 iken, metaliş kolunda % 53.9'dur. Çıraklık sözleşmesinin dışında çalışanlar ise bir referansa göre (akrabalık, hemşerilik v.b.) iş ilişkilerini sürdürmektedirler. Karşılıklı görüşerek iş başı yaptıklarını söyleyenlerinde aslında birisinin referansına göre bu görüşmeyi yapıp, işe başladıklarını dikkate almalıyız.

Tablo 14 - Çocuk İşçilerinin Sözleşme Şekli (%)

	Çırak	Babam	Karşı	Başka	Toplam
Ağaç	17.8	23.7	58.5		100.00
Metal	53.9	12.5	31.5	2.1	100.00

Ağaç ve metaliş kolları arasında çalışan çocukların toplam aile

Tablo 15 - Çocuk İşçilerin İşkollarına Göre Ücret Karşılaştırması (%)

	2 Milyon	2-5 Milyon	6-10 Milyon	10 Milyon	Toplam
Ağaç	4.2	56.3	29.4	10.1	100.00
Metal	4.5	47.3	35.2	12.9	100.00

gelirleri açısından bir farklılaşma dikkati çekmemektedir.

İş kolları açısından Ankara'ya göç yılları itibariyle bir farklılaşma olup olmadığına baktığımızda bizim için anlamlı bir tabloyla karşılaşıyoruz. Metal iş kolunda Ankara'ya göç süresinin daha yeni olduğu şeklindeki yorumumuzu destekleyecek veriler söz konusudur. 1 yıldır Ankara'da oturanların oranı iki iş kolunda da aşağı yukarı aynı seviyesindedir. Oysa 1 yılı geçtikçe bu oran metal iş kolunda azalmakta ağaç iş kolunda nispeten artmaktadır. 3-4 yıl arasında Ağaç iş kolunda % 20.9, metal iş kolunda % 17.0, 10 yıl üstünde ise ağaç işte % 28, metal işte % 25 civarındadır. Bu da metal iş kolunda çalışan çocukların kentleşme sürecinin henüz başında olduğu hakkındaki yorumumuzu desteklemektedir.

Tablo 16 - İşkollarına Göre Deneklerin Konut Şekilleri (%)

	Apartman	Gecekondu	Diğer	Toplam
Ağaç	24.6	70.2	5.2	100.00
Metal	36.3	60.6	3.2	100.00

Oturulan konutla işkolu arasındaki ilişkiye baktığımızda çok oranlı bir farklılaşma olmadığı gözlenmektedir. Gece konduda otu-

Tablo 17 - İş Kollarına Göre Eğitim Düzeyleri (%)

	Lise	İlkokul	İkokul	Ortaokul	Ortaokul	Halen	Toplam
Ağaç	2.2	6.7	61.2	12.7	14.9	2.2	100.00
Metal	1.8	5.4	60.9	18.7	9.9	3.5	100.00

ranların oranı metal iş kolunda da biraz daha düşüktür.

İş kolu düzeyiyle eğitim seviyeleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır.

Tablo 18 - İş Kollarına Göre Çocuk İşçilerin Aile Bütçesine Katkıları (%)

	GELİRLERİNİN Hepsi	Yarısı	Az Bir Kısmın	Hiç Vermeyen	Toplam
Ağaç	23.5	38.3	12.5	25.7	100.00
Metal	34.8	32.3	13.5	19.5	100.00

Aileye katkıda bulunma çalışan çocukların durumuna baktığımızda ağaçiş kolunda % 23.5 oranındaki bir grup ücretinin tamamını ailesine verirken Metaliş kolunda bu oran yükselmekte ve % 38'e çıkmaktadır.

Tablo 19 - İş Kollarına Göre Gelecek Beklentisi (%)

	Kalfa	Usta	Kendi	Toplam
Ağaç	6.5	27.4	66.1	100
Metal	4.0	37.8	58.2	100

Gelecek beklentisi ve kendi işyerini kurma konusunda iş kolları açısından ağaç işlerinin, metal işçilere göre daha fazla kendi iş

Tablo 20 - İş Kollarına Göre Çalışan Çocukların Sendikalar Hakkındaki Tutumları (%)

	Bilinçli	Bilinçsiz	Toplam
Ağaç	10.3	89.7	100.00
Metal	24.5	75.5	100.00

yerlerini kurmayı istedikleri göze çarpmaktadır. Ağaçiş kolunda bu oran % 66.1 iken metal iş kolunda % 58.2'dir

Metal iş kolunda çıraklık kursuna gitme oranının yüksek olduğu (% 68) dikkate alınırsa ağaç iş kolunda bu oran (% 28.5) ağaç işçilerin daha çok aile tipi küçük işletmelerde çalıştığı düşünülebilir.

Kursa giden çocuk işçilerin metal iş kolunda çalışanları % 69.7 oranında kursun faydalı olduğuna inanırken, ağaç iş kolunda ise kursu faydalı bulanların oranı % 64.4'tür.

İş kazası geçiren çocuk işçiler tedavilerinde ağaç iş kolunda işverenlerin % 69.8 orannda işçilerini tedavi ettirirken metal iş kolunda bu oran düşmekte % 63.4'e inmektedir. Ağaç iş kolunda çalışan işçilerin % 53.4'ü iş kazası için tedbirleri olduğunu söylerken, metal iş kolunda bu oran % 49.6'ya inmektedir. Ağaçiş kolunda iş kazalarına karşı bilinç seviyesinin daha yüksek olduğu çocuk işçinin özel tedbir almaya gerekduyma oranının % 47.8 olduğu gözlenirken, metal işçilerinde bu oran % 44.1 düşmektedir. Bu da işyeri çalışma şartları bakımından ağaç iş kolunun nisbeten daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.

Çalışan çocukların sigortalı olup olmaması açısından iş kolu düzeyinde önemli bir farklılaşma dikkati çekmektedir "Sigortalı mısınız?" sorusuna metal işçilerin % 45 hayır derken, ağaç işçilerinde bu oran % 69.8'dir. Bu bizi tekrar aile içi küçük işletme kavramına götürür.

Çocuk işçilerin işçilik bilinci konusunda nispeten daha bilinçli kesimini metal iş kolundakiler oluşturur.

Sendikayı bir işçi topluluğu örgütü olarak düşünürsek; metal iş kolunda çalışanların % 24.5 sendikanın ne olduğu hakkında bir bilince sahip, ağaç iş kolunda ise bu oran % 10.3'tür.

Ağaç iş kolunda çalışan çocukların iş yerlerine geliş-gidişte harcadıkları yol ücretlerinin ancak % 12.2'sini işveren karşılarken, Metal iş kolunda bu oran % 19.9'dur. Benzer bir ilişkiyi öğle yemeğinin karşılanmasında da görebiliriz. Metal iş kolunda iş verenin karşıladığı oran % 44, ağaç iş kolunda % 12.7'dir. Bu bizi tekrar küçük aile işletmeciliği içerisinde çalışan çocukların daha çok yardımcı aile işçiliği çerçevesinde görüldüğünü ifade etmektedir.

Çalışma süreleri açısından baktığımızda metal iş kolunun çocuklar için çok ağır şartlar oluşturduğunu gözlemlemekteyiz. Metal iş kolunda çalışan işçilerin % 50.9'u 10 saatten daha fazla çalışırken, ağaç iş kolunda 10 saatten fazla çalışan işçilerin oranı % 5.9'dur. Ağaç iş kolunda ise 8-10 saat arası çalışma süresi daha ağırlıklıdır. Oran % 60.7'dir. Her iki iş kolunda da 8 saat çalışanların oranı oldukça düşüktür. Ağaç iş kolunda % 33.3, metal iş kolunda % 22.2'dir.

SONUÇ

Araştırma kapsamındaki çocukların % 75'nin aileleri, 4 veya daha fazla çocuklu ailelerden oluşmaktadır. Bu bize "çalışan çocuklar" sorununun bir boyutunu nüfusla ilgili olduğunu, yani çocuk sayısının aile üstündeki baskısının çocukların erken yaşta çalışma hayatına atılmalarını hazırlayan faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışan çocuklar sorununun en önemli nedenlerinden bir tanesi ise, kente göç etmiş geleneksel kültürle yoğun ilişkisini devam eden ailelerin "çocuğun sosyalleşmesi" ile ilgili kültürel yapıları, ve buna dayalı tutumlarıdır.

Alt toplumsal gelir tabakalarına mensup bu ailelerde uzun sayılabilecek bir çocukluk dönemini, eğitim dönemini benimseyecek kültürel/kentli değer sistemi oluşmadığı için, onlar çocuğuun çalışmasını bir anlamda çocuğun yapması gereken bir "rol" olarak da düşünmektedirler. Esasen içinde bulundukları ekonomik şartların'da "bu tutumu" güçlendirmektedir.

Çalışan çocuklar sorununun üçüncü önemli noktası işverenle, olan ilişkileri yani, ücret ve sosyal haklar boyutudur.

Çalışan çocukların 5 yıldan fazla (aynı işyerinde) çalışanlarının oranı % 32.64 olduğu halde, 2-3 milyon arası ücret alan çocukların oranının % 18.75; 3-4 Milyon arası alanların oranı ise % 3.24'tür. İkisini birlikte ele alırsak bu çocukların yaklaşık % 22'si 2-4 milyon

arasında ücret almaktadırlar. Yani 5 yıldan daha fazla çalışanlardan % 10'u 2 milyonun altında, niteliksiz, yeni işe başlamış çocuk ücreti almaktadırlar. Burada çok ciddi bir durum sözkonusudur: Ya bu çocuklar çok kabiliyetsizdir, 5 yılda hiçbirşey öğrenememişlerdir. (o zaman beş yıl niye tutulmuşlardır) ya da ücret sistemi korkunç denecek ölçüde "sefalet ücreti"dir.

Oysa bunların içinde (5 yıldır çalışanların) en yüksek ücret alanların aldığı 4 milyon aylık ücret bile, bir usta ücretinin yaklaşık yarısı kadardır. Kaldı ki yapılan derinlemesine görüşmelerde bu işçilerin 5 yıl içinde, işi usta kadar öğrendikleri tesbit edilmiştir.

Çocukların büyük bir kısmının aldığı ücret bize "geleneksel çıraklık sisteminin" farklı şartlara dönüştürerek devam ettiğini göstermektedir. Geleneksel sistemdeki yapı çocuğu "ekmek ve aşını temin edip, karnını doyurup meslek edinme" iken yeni durumda, "düşük ücret karşılığında meslek edinme" biçimiyle benzer bir işlev üretmektedir.

Çalışan çocukların, imal edilen malın veya üretilen hizmetin, tekniğini öğrenmeleri 1-2 yıl içinde tamamlandığı halde, yani usta işini yapanlara rağmen, kalfa ve usta ücreti verilmemesi, alt statüde tutulması, "iş anlayışında" veya "iş kültüründe" yer alan, "askerliğini yapma", "evlilik", "yaş" gibi faktörlere referans gösterilerek "meşrulaştırılmaktadır" ki, küçük sanayide çalışanların, zihniyeti bu tarzda yapılanmıştır.

"Evlenip, ev açmış", "askerliğini yapmış" artık çocukluktan çıkmış işçiler eğer aynı işyerine bağlılıklarını sürdürüyorlarsa bu, eski

patrona "sadakat" olarak değerlendiriliyor ve "patrimonyal ilişki" bu bağlamda yeniden üretiliyor ve "iş kültürünü" çocuklar içinde aynı çerçevede süreklileştirmiş oluyor.

Anket sonuçlarında dikkat çeken bir olayda işe girişte bizzat kendi görüşmesiyle iş başı yapanların oranının (% 40.05) yüksek olmasıdır. Derinlemesine mülakatta biz bunların "görüşmelerini" de bir tavsiye üzerine yaptıkları tespit edilmiştir. Çocuk işçilerin işe girişlerinde bir yetenek veya işe yatkınlık, tercih sebebi değl, "referans" başlıca yerleştirme amacı niteliğindedir.

Kısaca bu anket yorumlarından ortaya çıkan hususu özetlemek gerekirse, "çalışan çocuklar" toplumsal yapı değişmelerine bağlı olarak, 1) Kentlileşme sürecine, 2) Toplumsal modernleşme ve kurumsallaşma eksikliğine, 3) Örgütsel Sosyal Yardım ünitelerin yetersizliğine, 4) Geleneksel yapının, çocuk ve iş kültürüne, 5) Ekonomik gelişmenin, toplumsal taleplerin gerisinde kalması gibi, yapısal faktörlere bağlı olarak, değişme içindeki toplumsal grupların kendi toplumsallıklarını üretme yollarından birisi şeklinde ortaya çıkmış bulunuyor. Sorun yoksul tabakaların kentleşme sürecinde toplumsal yeniden üretimi ve küçük-orta sanayinin, düşük ücret ve iş gücünü istismara dayalı sermaye birikimi süreci olarak yaratılmaktadır.

Bu sürecin yükünü çocuklara taşıtmamak için, yapısal sorunların çözülmesini beklemek çocukları koruyacak tedbirler düşünmek hepimizin önünde duran ahlaki ve ve insani bir sorun olarak görülmektedir.

BÖLÜM II

ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN YAŞAMA KOŞULLARI VE AİLE YAPILARINA İLİŞKİN TEORİK-ÇERÇEVE TANIMLAMALAR

Çocuk işçilerin aileleri ve yaşam koşullarını Türkiyenin genelindeki aile yapısı ve yaşantının dışında düşünmek ve mütalaa etmek mümkün değildir. Esasen bu aileleri Türkiyedeki genel aile yapısı ve yaşantısının bir uzantısı, küçük ölçekteki bir örneği olarak kabullenmekte de fayda vardır. İşte sırf bu yüzden öncelikle, Türkiyedeki aile yapısının ne olduğunu betimlemek gerekmektedir.

Türkiye genç bir nüfusa sahiptir; çok hızlı bir değişim, kırdan kente göç, ve bir modernleşme süreci yaşamaktadır. Modernleşme etkisini kentlerde farklı bir kültürün üretilmesine yol açarak göstermekte ve, zaman zaman kırsal kesimde yaşayanların değer sistemlerini etkilediği gibi, büyük ölçüde de bu kesimden kentlere göçenlerin geleneksel değerlerini değişime uğratmaktadır. Ancak bu değişim ne denli hızlı olursa olsun, tutum ve davranışlar bu değişimden ne kadar paylarını alırlarsa alsınlar zihniyetler, anlam sistemleri kolay kolay değişmemekte; ya da değişime karşı büyük bir inatla direnmektedirler. Kentte, kent kültürüne ve modern hayat tarzına karşı direnen en güçlü öge ise, Geleneksel ailenin "geniş aile zihniyeti" ile erkeğin baskı ve otoritesine göre yönlendirilmiş bir değer sisteminin, kadının namusu üzerindeki denetim ve etiksel boyutun yeniden üretimidir

Türkiye'de aile yapısı denilince akla ilk gelen baba otoritesine dayalı-ataerkil ailedir. Kırsal ve kentsel kesimde de başat olan bu tür aile her ne kadar Türkiyedeki genel aile biçimin yapısını temsil etmekte ise de biz sadece bu tarz bir ailenin tanımını yapmak, ve

özelliklerini ortaya koymakla yetinmedik. İncelediğimiz olguyu daha anlamlı bir biçimde sergiliyebilmek için idealleştirdiğimiz iki "aile tiplemesinden" hareket ettik. Ortaya koyduğumuz iki ideal aile tipi şunlardır: modern aile ve geleneksel aile.

Çoçuk işçilerin aileleri ile yaptığımız görüşmeler sonunda, ailelerin tümünün gecekondu bölgelerinde oturduğunu ve yaptığımız tiplemeler içinden geleneksel aile tipi ile bire bir bir örtüşme içinde olduğunu gördük. Modern diye adlandırabileceğimiz kentli aile tipine hiç rastlamamamıza rağmen, baba otoritesine dayalı geleneksel [ataerkil] ailenin özelliklerini daha iyi ortaya koyabilmek için gelenekselin yanı sıra modern ailenin de bir tanımın yapmayı ve özelliklerini ortaya koymayı hedefledik. Kuşkusuz bu tanımlamalarımız, çırak çocuklara ve anne-babalarına yönelik soru setlerimiz ve araştırma amacımız çerçevesiyle sınırlıdır.

A.Modern Aile

Modern aile, aile içindeki karı-koca, ana-baba-çocuk ilişkilerini ele aldığımızda her ne kadar adı modern olsa da, yine erkek egemenliğinin başat olduğu bir tipdir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere değişime ve modernleşmeye karşı direnen en güçlü kurumlardan birisi de ailedir. Günümüzde evlilik, başat olarak geleneksel değerlerin etkisi altındadır ve kadın-erkek ilişkilerinin de başlıca yönlendiricisidir. Kadın ile erkeğin biraraya gelebileceği tek meşru yol ola-

rak "evlenmek" kabul görmektedir. Aile "çekirdek aile" biçiminde oluşturulmasına rağmen, eş seçminde bireylerin kararlarından daha çok ailelerinin kararlarının ve aile çevresince benimsenen toplumsal değerlere uygunluğun geçerli olduğu gözlenmektedir. Türkiye'de somut ilişkiler yukarıda çizilen tablo ile denk düşse de idealleştirilmiş "modern aile" tanımı gereği, erkek ve kadının aile baskı ve değerlerinden bağımsız olarak bir birleriyle ilişkiye geçtiği ve görücü usulüne başvurulmadan, birleşmelerini kendi belirledikleri bir tarz içinde gerçekleştirdikleri kabullenilmelidir.

Modern ailenin biçimi "çekirdek"dir. Daha önce de değindiğimiz gibi her ne kadar erkek egemenliği başatsa da, kadın, kocaya ve evine bağlı, "domestik" eksenli bir yaşam tarzına mahkûm değildir. Ev işleri, ev içinin düzeni, çocukların ve kocanın bakımı büyük oranda kadının omuzlarındadır. Buna rağmen teorik olarak kadın-erkek eşitliğinden sözedilebilmekte, kadının, evin dışında çalışma ve yaşama olanaklarına kavuşmuş görünmektedir. Erkek, kadının ev işleri ile ilgili yüklerini paylaşma düşüncesindedir; ikinci planda da olsa kadına yardım etmeye hazır ve nazırdır

Yine teorik de olsa kadın erkekle eşit "söz ve karar" hakkına sahiptir. Fiiliyatda kadının kocası ile eşit söz hakkına sahip olması, kadının kendi bireyselliğinin ve kişiliğinin farkına vardığı oranda; ailenin toplumsal ve ekonomik statüsü ile ilgili yükü sırtlandığı ölçüde artmaktadır. Artık kadın kocasının her sözüne ve isteğine tartışmasız boyun eğen, çocuklarının ve kocasının bakım ve

intizamından sorumlu bir "hizmetçi" konumunda değildir. Kadın en azından kendisine saygı duyulması, sevilip takdir edilmesi halinde "severek ve isteyerek" ev işlerini yürütmektedir.

Kadının bakıcı ve onarımcı kimliğinden kurtulmasında, gelir düzeyi etkin olduğu kadar, teknolojik gelişmelerin de katkısı vardır. Otomatik ev aletlerinin kadının ev işini kolaylaştırması, çalışan kadının ev işlerinde başka bir "işçi" kadından faydalanması, ev işleri haricinde ailesine ve kendine zaman ayırmasını sağlamaktadır. Ayrıca teknolojinin sunduğu imkânların yanı sıra hayatın "müşterek" olduğu kanısının yaygınlaşması, erkeklerinde ev işlerinde kadına yardımcı olmasını doğurmaktadır. Evin temizliğine, sofranın kurulmasına, yemeğin yapılmasına, çamaşır ve bulaşığa yardımcı koca tipi artık sık rastlanır bir olgu haline dönüşmektedir.

Kadının kimliği ve söz hakkı, geleneksel ailede olduğu gibi kayınbaba ve kayınvalidenin değerlerine uyumlu, söz dinleyen, saygıda kusur etmeyen, "dil vermeyen", aile içinde huzursuzluk kaynağı olmayan, çocuk doğurmuş, evine bağlı, namuslu olmak ile orantılı değil, kendi bireyselliğini ortaya koyabilecek kadar kişilikli ve entellektüel oluşuna göre belirlenmektedir. Kadın kocası ile gerektiğinde tartışmaya girebilmekte; eğer "makul" ise fikirlerini kabul ettirebilmekte hatta kocaya baskın çıkabilmektedir. Tartışma, sonucunda, kadın karşısında koca da erkeklik gururunu yenip, en azından karısının da bir birey olarak kendisi kadar gurur sahibi olabileceğini dikkati nazara alarak, özeleştiri yapabilmekte ve eğer ku-

surlu ise karısındanh özür dileyebilmektedir.

Dayak kadının hiçbir şekilde haketmediği ve boyun eğmiyeceği bir muamele tarzıdır ve kimi kadın için önemli bir boşanma nedenidir de. Boşanma bütün toplumsal ve ekonomik "ödetmelerine" karşılık kadın açısından kötü ve ayıplanacak bir davranış tarzı olmaktan çıkmıştır. Kocanın aile dışındaki yaşamı kısmen kontrol altındadır. Modern ailede erkek evin dışındaki yaşamından ailesine karşı sorumludur. Geleneksel ailedeki, "erkekdir istediğini yapar ve evine döner" zihniyeti kalkmıştır. Erkek de kadın gibi aile içindeki yaşama planına uymak, yaşamını aile bireyleri ile paylaşarak ve onlara karşı sorumluluk duyarak sürdürmek zorunluluğundadır.

Modern ailede kadının hareket alanı genişlemiştir. Giyim kuşam, makyaj vb. konularda kocanın karışma dozu azalmıştır. Kadının diğer insanlarla ilişki alanı, sadece yakın çevre(komşuları) ve akraba ile sınırlı değildir, iş çevresi, alışveriş merkezleri, arkadaşları, sosyal faaliyetleri ile genişlemiştir. Eğer illa bir sınır çizilmek isteniyorsa bu yukarıda faaliyetlerini saydığımız ilişkilerin oluşturduğu alanla ilgilidir.

Kadın gece yarısı sokağa çıkamasa da, eve geliş gidiş saatleri kocanın sıkı denetimi altında değildir. Kadının namusunu denetim altında tutan ve ilişkinin temelini belirleyen motif artık "kıskançlık" duygusu olmaktan çıkmış, karşılıklı itimat ve güvenin söz konusu olduğu bir ilişkiye dönmüştür.

Cinsel yaşam, sadece kadının sorumlu tutulduğu, erkeğin tatminine dönük basit ve tek taraflı bir ilişki biçiminden, çiftlerin karşılıklı olarak tatminlerinin sağlandığı bir ilişkiye dönüşmüştür. Artık karı koca cinsellik üzerine serbestçe konuşabilmekte, kendi sorunlarını rahatça tartışabilmekte, hatta bu konuşmaları bir bilgi aktarımı amacıyla çocukları ile de yapabilmektedirler. Karı kocanın birbirine sevgi sözcükleri telaffuz etmeleri normal bir olgu haline dönüşmekte, utanma ve ayıp kavramları geri plana itilmektedir.

Modern ailede, ana-babanın çocuk ile ilişkisi "anlama" üzerine kuruludur. Bebeklikte "itinalı bir bakım" ön plandadır. Çocuğun beslenmesinin büyütülmesinin yükü büyük oranda annenin üzerinde olmasına rağmen baba çocuğu ile yakından ilgilenen bakımına yardım eden bir birey durumundadır. Çocuğunun yetiştirilmesinde anne kadar sorumluluk, ilgi ve bilgi sahibidir. Bebeklikten başlayarak hem anne hem de baba, çocuklarını sadece eğitmeye, toplumsallaştırmaya çalışmazlar aynı zamanda "tanımaya", "anlamaya", "yorumlamaya" çalışırlar. Çocuğun eğitim ve toplumsallaştırılmasındaki yönlendirme ve kararlar, çocuk tanındıkça ve anlaşıldıkça anne/baba-çocuk ikileminde ortak olarak gerçekleştirilecektir. Anne ve baba. empati yoluyla, bir anlamda kendilerini çocuğun yerine koyarak çocuğun ruh halini keşfederek toplumsallaştırmada sürekli yeni arayışlar içine girerler. Çocuğun isteği ve yeteneği anlaşıldıktan sonra iş bunun gerçekleştirilme biçiminin ve yollarının aranmasına gelir. Çocuğun toplumsallaştırılması, çocuğa bazı bilgilerin ve değerlerin aktarımından ibaret de-

ğildir. Çocuğun üzerinde kurulacak "otorite" nin biçimi ve dozu önemlidir. Kuşkusuz hiç otorite kullanmadan çocuk eğitmek mümkün değildir. Modern ailede anne/baba, "çocuğun kişiliğinin özgürce gelişmesini" sağlayıcı hedefleri benimsediklerinden dolayı, otoritelerini sadece çocuğun zarar görebileceği durumlarda "yol gösterici" olarak kullanmayı tercih etmektedirler. Çocuğun olumsuz davranışları karşısında "dayak" gibi kesin ve katı çözümler yerine, çocuğun kişiliğini zedelemeyen, ancak anne/babanın tavrını kesin olarak ortaya koyan cezalar tercih edilecektir. Çocuk üzerindeki otoritenin nasıl ayarlanacağı, bugünkü modern ailenin en önemli sorunlarından biri olarak halen tartışılmaktadır. Çünkü her çocuk için uygulanabilecek "toplumsallaştırma ve terbiye etme reçeteleri" olamıyacağından, her anne baba, hem kendi çocuğunu, hem de çocuğuna uygun terbiye sistemlerini sürekli yeniden keşfetmek zorundadır.

Modern ailede çocuk ailenin gelecekteki garantisi ve güvencesi olarak görülmemektedir. Çocuğun kendi yetenekleri çerçevesinde belli bir eğitim ve iş çevresine sahip olması, çocuğun kendi geleceğini kurabilmesi açısından istenmektedir. Kız ve erkek çocuk ayrımı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Anne ve baba hem kız hem de erkek çocukları ile aynı yakın ilişkiyi sürdürebilmektedirler. Eş seçimi, ailenin kurulması, kurulduktan sonra sürdürülmesi aşamalarında aile çocuğu serbest bırakmakta, daha çok törensel ve ekonomik görevlerini yerine getirmektedir. Büyükanne, büyükbaba, torun bakmak, gezmek amacıyla aile içine geçici olarak katılsa dahi

karı-koca ilişkilerine, çocuk terbiyesine ve aile kararlarına müdahale az olmaktadır.

B. AİLENİN YENİDEN ÜRETİMİ VE GELENEKSEL AİLE

Türkiye'de görülen başat aile biçiminin "ataerkil aile"olduğundan hemen yukarıda söz etmiştik.. Ataerkil geniş ailenin iki temel unsuru şunlardır: I.Aile mülkiyetinin ve otoritesinin ailenin en yaşlı erkeğinin elinde toplanmış olması. 2. Ailenin iki, üç kuşak birarada bulunması.

İlkel tarım teknolojisinin bulunduğu ve pazar ilişkilerinin egemenlik kazanmamış olduğu dönemlerde bu aile tipinin daha yaygın ve bütün özellikleriyle varlık kazandığı gözlenmiştir. Günümüzde değişik alanlarda yaşanan değişimler ataerkil aile tipinin de değişmesine neden olmuştur. Ancak, Türkiye'de ana-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile biçim olarak sadece kentsel yörelerde değil aynı zamanda kırsal kesimlerimizde de sık rastlanan bir olgudur. Çekirdek aile biçim olarak var olmakla birlikte aileler yakından izlendiğinde "geleneksel (ataerkil) aile" ilişkilerinin ve değerlerinin devam ettiği gözlemlenmktedir. Ailenin sahip olduğu zihniyet biçimini tespit edebilmek için ise, aile fertlerinin birbirlerine karşı duydukları sorumlulukları, görevleri, mülkiyetin paylaşılma biçimini incelemek gerekmektedir.

Bugün, köydeki ataerkil geniş aileden koparak şehire yaşamaya gelen ailelerin durumu, çekirdek aile kurulduktan sonra da "ataerkil geniş aile zihniyeti" nin ailelerde devam ettiğinin güzel örnekleridir. Baba belli bir otoriteye sahiptir ve ailenin yeniden üretiminin sorumluluğunu üstlenmiştir. Ailenin yeniden üretimi, üreyerek çoğalmanın yanısıra kız ve erkek çocukların korunup kollanarak evlendirilip, çeyizlendirilmesini içerir. Baba, kız evlenirken çeyiz yapıp kızını başka bir aileye vermek, oğlu evlenirken düğün yapıp eve gelin getirmekle yükümlüdür. Uyumlu bir geniş aile oluşturulamıyorsa, erkek çocuğun ayrı bir iş temin etmesi yoluyla evden ayrılması sağlanır. Baba bu sorumluluğu yerine getirebilmek için ailenin mal varlığını bir bütün olarak elinde bulundurur, bütün ailenin aynı çatı altında barınmasını, beslenmesini, giyinmesini ve hayata hazırlanmasını sağlar. Ailenin çalışan fertlerinin gelirlerine de aile yararına el koyar veya onların adına tasarruflarda bulunur. Ailenin varlığının devamından ve yeniden üretiminden baba sorumludur. Babanın bu sorumluluğunu en iyi şekilde yerine getirebilmesi amacıyla ailenin bütün fertleri baba otoritesine "itaat" le yükümlüdürler.

Ancak bu tür ilişkiler bugün Türkiye'nin kentsel yörelerinde değil kırsal yörelerinde dahi başat değildir. Çekirdek aile tipi kentsel yöerelerde olduğu kadar kırsal yörelerde de yaygındır..Kırsal yörelerde de çekirdek aile tipinin yaygın oluşu, "ailenin yeniden üretiminden babanın sorumluluğunu" ortadan kaldırmaz. Oysa modern çekirdek ailede, ailenin yeniden üretiminin sorumluluğunu en az baba kadar annede üstlenmiştir. Geleneksel ailedeki, kıza çeyiz

yapıp kocasının evine göndermek, oğula düğün yapıp gelinlerini torunlarını aynı çatı altına almak zihniyeti, modern ailede, kız erkek ayırmı yapmaksızın, çocukları hayata hazırlayıp daha sonra da kendi hayatlarınıkendi istedikleri gibi kurmalarına izin verme zihniyetine dönüşmüştür. Davullu zurnaların düğünlerin yerini gösterişsiz bir nikah, çeyizlerin yerini ise karı-kocanın birlikte çalışarak kendi yuvalarını kendileri kurmaları almıştır.

Burada anlattığımız bu aile tipleri kuşkusuz belirttiğimiz tüm özellikler ile "pür" halde bulunmamaktadırlar. Ancak aile tiplerinin özellikleri, tutum ve davranışları birbirinden ne kadar farklılık arzederlerse etsinler geleneksel aile değer sisteminde çocuklar, iş ve ayrı ev sahibi yapılıncaya kadar korunmakta, bu konuda gösterilen hassasiyet ve taşınan sorumluluk devam etmektedir.

Geleneksel aile işlevseldir. Aile, bireysel sevginin ve karşılıklı tatmin üzerine kurulmamıştır. Amaç aile kurumunun tesis edilmesidir. Bu nedenle tarafların birbirlerini sevmelerine ve beğenmelerine bakılmaksızın, oğulu görücü usulü ile beğenilen bır kız ile evlendirmek asıldır. Kız çocuğu kısmetini bekler ve aynı şekilde görücü usulü ile evlendirilir. Karı koca arasındaki ilişkinin temelinde sevgiden çok saygı, otorite ve itaat yatar. Bu kurumun sürüdürülmesindede en büyük yük kadının omuzlarına düşmektedir.

Kadın kocasının cinsel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Karı kocanın birbirlerine olan sevgileri telaffuz edilemez; karı koca

arasındaki sevgi günlük hayattaki davranışlara yansımaz.

Kadının cinsel tatmini hiç bir şekilde gündeme gelmez; bunu ne erkek düşünür ne de kadın talep eder. Bu nedenle geleneksel geniş aile de kadın bir "dişi" veya bir "kişi" değil de "aile" olarak adlandırılır. Koca karısını birilerine anlatırken veya takdim ederken "karım" demek yerine "ailem" diye hitap eder. Kadın namuslu olmalı, çocuk doğurmalı, evi çekip çevirmeli, kocasına " dil vermemeli", evdeki büyüklere karşı saygılı olmalıdır.

Koca kadının ev işlerinden hiç birine yardımcı değildir, sorumluluğu para kazanıp eve ekmek getirmekle sınırlıdır. Kadın kocasının izni ve denetimi dışında evinden uzaklaşamaz. Kadının hareket alanı evi ve ailece tanışılan mahalle komşuları ile sınırlıdır. Kadın kocasıyla eşit söz hakkına sahıp değildir. Kadının dövülmesi, kadının kocasına karşı gelmesi veya aile namusunu zedeleyecek davranışlarda bulunması (başını açmak, bacağını gösterme vb.) durumunda kabul edilebilir bir eylem olarak görülür.

Geleneksel geniş ailede otorite büyüklerin elindedir. Çocuğun eğitiminde otorite sevgiden daha fazla kullanılan bir araçtır. Aile yapısı geniş ise, yani kayınbaba, kayınvalide oğulları ve gelinleri ile birlikte oturuyorsa, otorite kaynağı evin içinde kayınvalidedir. Gelin çocuğunun bakımına kayınvalidenin müsadesi oranında katılabilir. Çocuğun uyutulma, beslenme, oyun saatleri kayınvalidenin gözetiminde gerçekleşir. Anne ve baba çocuklarını büyüklerinin

yanında sevemezler. Çocuğu sevmek, şımartmak büyük anne ve babanın hakkıdır. Geleneksel ailelerde kadının erkek çocuk sahibi olmak istemesinin nedenlerinden birisi de ileride kazanılacak olan kayınvalide egemenliğine sahip olabilmek arzusudur. Erkek çocuk sahibi olmak ve evlendiğinde onunla aynı mekanı paylaşmak gelin iken sahip olamadığı söz hakkını yaşlılığında kadına sağlamaktadır.

Çocuklar ailenin temel değerlerine uyumlu ve ana babaya itaatkar olmak zorundadırlar. Çocuğun bağımsız bir kişiliğe sahip olması, kişilik sorunlarının anlaşılmaya çalışılması bir problem olarak düşünülmez bile. Üstelik çocuğun kendi kendine karar alabilecek bağımsız bir kişiliğe sahip olması ailenin değer sistemine ters düşeceğinden dolayı istenmez de. Evladın "hayırlı" olması esastır. Kız ve erkek çocuk arasında sevgi farkı olmamakla birlikte, varolan ilgi farkı, kız çocuğun evlenip "ele gideceği" yargısınoan, oğlan çocuğun ise anne babanın yanında kalıp onların yaşlılık dönemlerinin sigortası olacağı görüşünden kaynaklanmaktadır. Oğlan çocuk, ailenin yeniden üretimini sağlayacak, baba soyunu ve soyadını devam ettirecektir. Geleneksel ailede soyun devamı temel bir işlev ve amaç olduğundan çocuğun değeri de bu amacı ve işlevi sürdürebilmesi ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Hatta bu düşünce sadece geleneksel aile ile sınırlı değildir, günümüz Türk ailesinde soyun ve soyadının devamının önemi dışarıdan en fazla modern görülen ailelerde bile önem taşımaktadır. Örneğin, son zamanlarda ortaya çıkan kadınların evlendikten sonra babadan al-

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

dıkları kızlık soyadlarını taşıma isteklerine dayalı tartışmalar istisnai olarak, belli çevrelerde kabul görmektedir. Geleneksel ailelerde çocuğun toplumsallaştırılması anne babadan (atadan) görüldüğü şekliyle aynen devam ettirilmektedir. Çocuğun kendine özgü ruh hali, zekası, düşünceleri gözlenerek yeni bir terbiye sisteminin oluşturulması söz konusu değildir. Bugün geleneksel ailelerde değişen sadece çocuğun okul eğitimi, oyuncakları, karşılaştığı teknolojik aletler ve beslenmesindeki farklı yiyeceklerdir, bunların dışındaki yaşamı ana babasınınkinden pek farklı değildir.

Çocuk ailesine ve aile kurallarına saygılı ve uyumlu olmalıdır. Bu uyum ve saygı devam ettiği sürece problem yoktur. Çocuğun dikbaşlılığı ve söz dinlemezliği çoğu zaman dayak ile cezalandırılabilmektedir. Çocuğun terbiye dışındaki davranışlarının nedeni olarak da çoğu zaman anne suçlanmaktadır. Çünkü anne çocuğun terbiyesinin ve yetiştirilmesinin hem yükünü hem mesuliyetini taşımaktadır. Çocuğun babaya karşı olan saygısını sağlayacak olan da annedir. Buna karşılık, çoğunlukla erkek çocuklar olmak üzere, çocukların belli bir yaştan sonra babaya karşı anneyi koruyucu unsur olarak yer aldıkları gözlenmektedir. Yapmış olduğumuz araştırmada bunun değişik örnekleri ile karşılaşılmıştır.

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

BÖLÜM III

ARAŞTIRMA SONUÇLARINA GÖRE ÇOCUK İŞÇİLERİN AİLE YAPILARI

Çocuk işçiler üzerine yaptığımız araştırma, 20 aileyi kapsamına almıştır. Bu yirmi aile üzerinde yapılan araştırmada anaya ayrı bir soru seti, babaya ayrı bir soru seti uygulanmış ve böylelikle kırk denek ile görüşme yapılmıştır Soruşturma derinlemesine mülakat tekniği ile, açık uçlu sorularla, serbest bir sohbet biçiminde sürdürülmüş, kadın olsun erkek olsun deneklerin içlerini dökmelerine fırsat tanınmıştır. Bu ailelerin toplumsal değerlerinin tesbitinde, ve ilişkilerin açığa çıkarılmasında en etkin yöntemdir.

Ailelere yöneltilen sorulara verilen cevaplar, sohbet esnasındaki görüşmeler, ailelerin yaşadıkları mekan, ailelerin tümünün, belli bir zaman önce kırsal alanlardan kente göçetmiş ve gecekonduda ikamet eden geleneksel aile biçiminde yyaşayan denekler olduklarını göstermiştir.

Görüşme yaptığımız ailelerin büyükbaba ve büyükanneleri, çoğunlukla köyde oturmakta ve çiftçilik ile geçinmektedirler. Kente göçetmiş büyük anne ve babalar ise oğullarından ayrı hanelerde ikamet etmektedirler. Sadece iki aile kente ilk geldikleri yıllarda geniş aile biçiminde yaşadıklarını ve bir müddet sonra evlerini ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu olgu bize, görüştüğümüz tüm çalışan çocuk ailelerin geleneksel zihniyete sahip olmalarına rağmen çekirdek aile biçiminde yaşadıklarını göstermektedir.

Araştırmamızın, ailelerin geleneksel tutum ve davranışlarına ilişkin bulgularının bir genellemesini yapmaya gelince, büyükbaba-

nın hayatta olması halinde mirasın bölüşülmediği gözlemlenmektedir. Mirasın paylaşımı konusunda büyüklerin sözü geçerlidir ve genellikle büyükbaba (dede) ölmeden miras paylaşımı söz konusu değildir. Miras paylaşımında genellikle erkek çocuklar önceliği almakta,.kadınlara mirastan eşit pay verilmemekte ve genellikle erkek kardeşler kız kardeşlere birer takı takarak, ikna yoluna gitmektedirler. Bu tarz bir miras bölüşümü hala geleneksel zinhiyetin başatlığını ve babanın ölmeden önce malların mülkiyetini elden çıkarmayarak ailesi üzerindeki otoritesini.sürüdürmeyi hedeflemesi, klasik ailenin yeniden üretimi kavramının hala zihinlerden silinmediği anlamına gelmektedir

Görüştüğümüz kadınlardan üçü mirasın henüz bölüşülmediğini ancak bölüşüldüğünde kendilerinin de mirastan erkek kardeşleriyle eşit şekilde pay alabileceklerini belirttiler. Esasen ailelerin büyük çoğunluğunun paylaşabilecekleri fazla bir mirasları da yoktur Köyde kalan toprak büyüklerin yaşayabilmesine ancak yetmektedir. Bazılarında da toprak ve mal olmasına rağmen kardeş sayısının fazlalığı mirastan kendilerine az pay düşmesine neden olmaktadir..

Geleneksel değer sisteminin hala denekler üzerindeki etkinliğini gösteren bulgulardan bir diğeri de evli çiftlerin herbirinin aynı köyden (ya da kasabadan) olmaları ve bunların yarıya yakının akraba evliliği yapmış olmalarıdır. Çiftler arasındaki bu yakınlığa rağmen hemen hepsinin görücü usulü ile evlenmiş olmaları, ve dayıoğludayıkızı, amcaoğlu-amcakızı, teyzeoğlu-teyzekızı ile yapılan evli-

liklerin, ailelerin aldıkları karar ile gerçekleşmiş olması geleneksel aile zihniyetinin hala nasıl gündemde olduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Ailelerden yalnız bir tanesinde akraba evliliği birbirlerini severek oluşmuştur. Kuşkusuz onlar da daha sonra aile büyüklerinin onayını talep etmiş ve evliliği öyle gerçekleştirmişlerdir.

Ailelerden bir diğerinde ise yine ülkemizin geleneksel değerleri ile uyum halindeki bir kural görevini yapmış ve koca ölünce kadın, kayınbiraderi ile evlendirilmiştir. Aile ölen kocanın dul eşine/ yani geline ve çocuklarına sahip çıkmakta, kadını kocasız, çocukları ise öksüz bırakmamak için amcalarını onalara baba yapmakatdır. Bu evlenme kararını, ailenin büyükleri almıştır.

İşin ilginç yanı tüm denekler içinde bir aile dışında, birbirini severek ve isteyerek evlenen karı-koca yoktur. Erkekler bu konudaki sorular hakkında yorum yapmaktan kaçınırken, kadınlar kendi görüşlerinin alınmasının daha iyi olacağını belirtmişler ve bu durumdan duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir. Memnuniyetsizdirler ama diğer yandan da başka bir çarenin olmadığını bilmektedirler. Çünkü kızlar çoğunlukla ev içerisindedirler; kız-erkek arkadaşlığı söz konusu değildir. Bu durumda "kısmet" beklemekten başka bir seçenekleri yoktur.

Üstelik durum, bugünkü ikinci kuşakta bile böyledir. Kız çocukları ilkokulu bitirdikten sonra eğitimlerine devam etmeyerek evde

tutulmaktadırlar. Kız-erkek arkadaşlığı bugün bile hoş karşılanmamaktadır. Sonuçta evdeki kız çocuklarının kaderi de annelerininkinden pek farklı değildir.

Evlilik ve koca konusundaki beklentilere gelince kız çocuğu ile anne arasında farklılık gözlemlenmektedir. Anneler ailenin statüsünü yükseltecek ve kızlarının rahat yaşamasını sağlayacak bir evlilik düşlerken, kızlar (televizyonunda etkisiyle) kent yaşamı içerisinde yer alabilecekleri ve kocanın fiziksel özelliklerene de değer biçen, bir evlilik düşlemektedirler. Sorulan bütün sorulara rağmen kız çocukları evlenmeyi istedikleri erkeğin tipi ve özellikleri hakkında bilgi vermemişlerdir. Bu durum kadın-erkek ilişkilerinin ne kadar baskı altında olduğunun açık bir göstergesidir. Kız çocuklar değil bir erkekle arkadaşlık etmenin belli bir erkek tipi düşündüğünü açığa vurmanın bile "ayıp" karşılandığının farkındadırlar. Erkek çocukların eş seçmeleri de arkadaşlığa dayanmamaktadır. Aileye yakışacak olan gelini zamanı gelince anne baba, akraba belirleyecektir.

Görüştüğümüz ailelerin eğitim düzeylerine gelince, erkekler de kadınlar da ilkokul mezunudurlar. Erkekler kısa yoldan ekmek parası kazanmak için hayata atılmışlar ve pek çoğu da yoksulluktan okuyamamışlardır. Kadınların ise ilkokulu okumuş olmaları bile büyük bir nimettir. Okuma yazma bilmeyen iki kadın (ilkokuldan terk) özellikle ev dışındaki yaşamlarında zorluk çektiklerini anlatmışlardır. Kadınlardan bir tanesi, Ankara'ya geldikleri ilk iki yılda sokak

isimlerini okuyamadığından kaybolma korkusuyla evden dışarı çıkamadığı söylemiştir. Genellikle bu nedenden dolayı yaşça büyük olan ilk çocuklar çalışmak zorunda kalmışlarsa da daha sonra gelen ikinci ve üçüncü çocukların okuması istenmekte ve onlar okuyabildikleri sürece okutulacakları belirtilmektedir. Okumak ile ilgili görüşler erkekler tarafından olumlu karşılanmaktadır. Hemen hepsi okumanın insana çok şey kazandıracağı düşüncesindedirler. Kadınlar ise yüksek tahsil yapan kadınların kocaları ile ilişkilerinin daha iyi olabileceği görüşündedirler. Alınan cevaplar, "kadın hakkını alabilseydi her durumda alırdı, kadının okuması evdeki haklarını daha iyi korumasını sağlamaz" şeklindedir. Bu tür cevaplar bir anlamda kadının kendi cinsi ile ilgili toplumdaki değer yargılarının değişmezliği karşısındaki çaresizliğini anlatmaktadır..

Ailelerin ekonomik durumları genelde orta-alt seviyededir. Tasarruf ve tatil yapma kavramları yoktur. Buna hem parasal durum elvermemektedir hem de bu konudaki algılamalarının eksik olduğu gözlenmektedir. Tatil fırsatı buldukları anda gidecekleri yer köy olmaktadır. İki ailede çırak çocuklar çalışarak kazandıkları bir ile üç milyon arasındaki para ile ailenin tüm geçimini sağlamaktadırlar. Çocukların hepsi ailenin ihtiyacı olsun olmasın kazandıkları paranın tümünü ailede ya anneye ya babaya vermekte onlardan ihtiyaçları oranında harçlık almaktadırlar.

Ailelerin çevrelerinde genelde akrabalardan bir topluluk bulunmakta aynı zamanda bir hemşehri dayanışması görülmektedir. Bu

yaşam tarzı ailelerin birbirlerine zor zamanlarda destek olmalarını sağlamaktadır. Görüştüğümüz ailelerden iki tanesi, büyükbabanın desteği ile yapılmış gecekondu-apartmanlarda oturmaktadırlar. Apartmanlarda oturanların hepsi akrabadır. Ailelerden bir tanesinde oturulan dairenin mülkiyeti oğlana (yani evin erkeğine) verilmişken, diğerinde evin mülkiyeti verilmemiştir, ancak kira vb. bir para da alınmamaktadır. Bu evde baba (erkeğin babası yani dede) öldüğü zaman ancak evin mülkiyeti oğlana geçecektir.

Toplam dört gecekondu mülk iken, diğerleri de kiracı olarak oturmaktadırlar. Evlerin dış yapıları tüm gecekondularda olduğu gibi, dış çevreye karşı korunmalıdır. Evin giriş kapısı arkada veya yanda sokağı görmeyecek şekilde yapılmıştır. Bu konum, köydeki mahremiyetin kenttede fazlasıyla sağlanmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Evinin içinin döşenmesi birbirine benzemekte, ailenin ekonomik durumuna göre fazla veya az eşya bulundurulmaktadır. Televizyon oturma-misafir odasının başköşesindedir. Hem bir koltuk takımı hem de "sedir" oturma yeri olarak kullanılmaktadır. Gösterişli bir büfe ve kaliteli cam eşyalar da bu büfenin içinde oturulan bölümdedir.

Ailelerin toplam hane gelirlerine baktığımızda durumu en iyi olan ailenin geliri beş milyonu aşmaz iken, durumu en kötü olan ailenin geliri üçbuçuk milyondur. Durumu en kötü olarak tespit ettiğimiz bu aile, dolaştığımız bütün evlerden daha sağlıksız bir evde oturmaktadır. Bu ailede baba uzun süredir rahatsızlığı dolayısıyla

işsiz olduğundan evin geçimini çırak işçi ve evin büyük kızı sağlamaktadır. Bu iki genç günlük masrafları olan yol parası ve öğle yemeğini çıkardıktan sonra kalan para ile aile ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Evin hanımı her ay aldığı bir torba un ile ekmeği evde yapmaktadır. Çarşıdan alınan ekmek cumartesi-pazar sabahları alınmakta ve daha çok ilkokula giden iki küçük çocuk tarafından tüketilmesi sağlanmaktadır.

Evinin mülküne sahip olan ayrı iş yeri açabilen ailelerin maddi durumları diğerlerine göre nispeten iyidir. Ekonomik durumu iyi olan aileler Ankara'nın "daha içerlek" ve iyi semtlerine taşınmak istemektedirler. Kocalar karılarının çalışmasını arzu etmememektedirler. Dışarıdaki düzenin kadın açsından "baştançıkarıcı ve tehlikeli" olduğu görüşündedirler. Karısının çalışmasını isteyenler ise sadece kadınların çalıştığı fabrika vb. yerler olursa müsade edebileceklerini söylemektedirler. Kadınların çalışma istekleri çoğunlukla düşük eğitim seviyesi, iş imkanı bulamama ve kocanın izin vermeyişi ile ketlenmektedir. Metal işi ile uğraşan çırak çocuklar genelde başka bir ustanın yanında çalışırken, ağaç işleri ile ilgilenen çıraklar babalarının, ağabeylerininve amcalarının yanında çalışarak aileye ücretsiz işgücü sağlamaktadırlar.

Mobilya yapan ailelerin genelde kendi evlerine de mobiya yaptıkları gözlenmiştir. Bu açıdan da aile yaşamına katkı yapabilmektedirler. Dışarıdaki herhangi bir hizmetin karşılığını para yerine mobilya yaparak karşılayan ailelerde vardır. Örneğin trafik kazasında

ayağını sakatlayan eşinin hastane ve doktor masraflarını, doktora mobilya yaparak ödeyen bir mobilya ustası bunun kendisi açısından daha iyi olduğunu söylemiştir.

Evlenmeler görücü usulü yapıldığından ve aile içinde evlilik ile ilgili herhangi bir bilinçlendirme söz konusu olmadığından karı koca arasındaki cinsellikde suskun olarak yaşanmaktadır. Kadınların cinsel hayatla ilgili olarak bir kararları yoktur Erkeğin verdiği kararlara uyulmaktadır Bu durum, cinselliğin erkek için fizyoloik bir ihtiyaç kadının da ancak evlendikten sonra yaşayabileceği bir olgu olduğu düşüncesinin baskın çıktığı bir toplumda yaşadığımızın göstergelerinden birisini oluşturmaktadır.

Kadınların hemen tümü cinsel tatminin ne demek olduğunun farkında değillerdir. Böyle bir olay yaşamamışlardır. Kadınlar için kocalarının kendilerini incitmemesi beraberlikten mutlu olmaları için yeterli nedendir.

Görüştüğümüz kadınlardan sadece bir tanesi (22 yaşında, iki çocuk sahibi) kocasıyla birbirlerini severek evlendiklerini belirtmiştir ve aynı zamanda kocasını çok sevdiğini açıkca söyleyebilmiştir. Görüştüğümüz yirmi denek içerisinde tek kadın...

Diğer kadınların tümü kocalarını sevip sevmediklerini açıkca söylemeden "evli insanlar tabiki birbirlerini severler, yoksa nasıl yürür bu işler" gibi genel cevaplar vermekle yetinmişlerdir. Çoğu, cinsel konularla ilgili olarak, çocuk doğurmak dışında pek fazla dü-

şünmemişlerdir. Kadınların içinde sadece beş tanesi doğum kontrol yöntemi uygulamaştır; bunlar şehre daha önce gelen aile ve akrabadan kadınlar kanalıyla hastaneye götürülmüşlerdir. Kadınlardan bir tanesi ise ilk çocuğu akraba evliliği nedeniyle vefat ettiğinden dolayı beş sene çocuk doğurmamak üzere doktor tavsiyesiyle doğum kontrol yöntemi uygulamaktadır. Buradan anlaşılıyor ki, erkeklerin doğum kontrolüne katkı gibi bir problemleri yoktu,; bu işi de kadın bir görev olarak üstlenmiştir. Kadınlar kocalarının çapkınlık yapıp yapmadığını bilmemektedirler. Yaptığından haberdar olduğunda "boşanırım" diyen kadın yoktur. Koca evini, evinin geçimini, çocuklarını ihmal etmediği sürece dışarıdaki yaşamı kadını pek fazla ilgindermemektedir. "Kocamın çapkınlık yaptığını duyarsam çok üzülürüm, ama affederim, bir daha yapmamasını isterim, ne yapalım o erkek" cevabı çoğunluğu teşkil etmektedir.

Kadınlara göre erkekler aileleri için çalışmakta, kazanmakta, yorulmaktadırlar; bunların dışında da birşeyler yapmaları gerekmemektedir.

Kocalarının yerine başka bir erkeğin hayal olarak dahi düşünülmesi, son derece ayıp ve günahtır; erkek nasıl olursa olsun sorgusuz sualsiz kabul edilmektedi. Kadınlardan bir tanesi işsiz olan kocası hakkında şu kadar bir eleştiri yapabilmiştir "dikbaşlı olduğu için iş tuturamıyor, biraz başını eğse söz dinlese ne olur sanki, muhtaç adam bu kadar gurur yapmaz ki". Kadınların evlenme yaş-

ları 15-16 civarındadır, erkekler de aynı yaşlarda. evlenmektedirler Ancak ikinci evliliklerini yapan iki kadın kocalarından 5-6 yaş daha küçüktürler. Karı koca arasında kadınların yüksek derecedeki itaati ve uyumu nedeniyle büyük kavgalar yoktur. Günlük işlerle ilgili küçük kavgalar ise ailenin dışına duyurulmamaya çalışılmaktadır.

İkinci evliliklerini yapan kadınlardan bir tanesi kocasının ölümü ile kayınbiraderi ile evlendirilen kadındır, diğer ailede ise hem kadının hem de kocasının ikinci evliliği söz konusudur. Bu ailede kadın ilk evliliğini onbeş yaşında teyzesinin oğlu ile gerçekleştirmiş ancak kocası 1980 öncesi bir partinin eylemlerine katılarak evine uğramaz olmuş ve hiç bir iş tutmamıştır; bu yüzden evlendikten bir sene sonra boşanmıştır. Kadının bu ilk evliliğinden çocuğu olmamıştır. Kocasının ise önceki karısından iki erkek çocuğu vardır(bu çocuklardan küçük olanı araştırmamıza dahil ettiğimiz çırak çocuklardan bir tanesidir). Karısı başka bir adamla ilgilendiği için boşanmıştır. Her ikisinin boşanma nedeni de geleneksel ailede görülen "geleneksel" boşanma nedenlerine uymaktadır. Kocanın evini ihmal etmesi, kadının ise namusunu koruyamaması temel iki boşanma nedenidir. Genel olarak baktığımızda bu iki temel nedenin dışında boşanma nedeni de yok gibidir.

Kentsel ailenin temel boşanma nedenlerinden biri olan "geçimsizlik" geleneksel ailede sorun teşkil etmemeketdir. Hatta aile içerisindeki kavgaların ve geçimsizliklerin aile dışına taşırılmamasına dikkat edilmektedir. Geleneksel ailede kadının boyuneğici ve itaat

eden tavrı ailenin huzurunu sağlıyan başlıca unsuru oluşturmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi boşanmanın kadın açısından bedelinin çok ağır olmasındır

Ana babalar, çocuklarının evlendikten sonra, mümkün olduğunca idare etmelerini ve boşanmamalarını talep etmektedirler. Kız çocuklarının boşanması halinde onu eve geri kabul edeceklerini belirten ailelerin çoğunluğu bunu aile namusunu koruyup kollamak ve etrafın sesini kesmek için yapmaktadırlar Üstelik ilkokul mezunu ve ekonomik geçimi olmayan bır kadının kendi ailesinden başka sığınabileceği bir yeri de yoktur. Erkek çocuğun boşanması halinde onun ayrı bir ev açabileceği belirtilmekte ve erkeğin boşanmasının toplumsal açıdan daha az problem yarattığı görülmektedir

Çocukların toplumsallaştırılmasında ve eğitilmesinde önce ailenin imkanları ön planda gelmekte; sonra ailenin istekleri ve değerleri ortaya çıkmaktadır. Ailenin büyük çocukları göçün ilk sarsıntılarına kurban giderek çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Daha sonraki ikinci ve üçüncü çocuklar okutulmakta ve aileler imkanları elverdiği oranda çocuklarını okutmayı istemektedirler. İşte kız ve erkek çocuk ayrımı bu noktada gündeme gelmektedir. Kız çocuklarının ilkokuldan sonra okumaları gerekli görülmemektedir. Kız çocuğu evde annesine yardım etmesi ve çeyizini hazırlaması için eğitilmektedir.

Kız çocuklarının erken evlenmeleri gerektiği bir teamül halindedir. Bir ailenin 20 yaşındaki kızının evlenememesi sorun teşkil etmiştir. "Konu komşu evde kaldı diye orda burda söyleniyor" demektedir annesi. Kız ise dışarıda bir şirkette yardımcı eleman olarak çalışmakta ve ortaokulu bütün imkansızlıklara rağmen dışardan bitirmeye gayret etmektedir Kız ise komşuların sözlerine annesi kadar önem vermemektedir. "Aptal kızlarını okutamadıkları için kendisini kıskandıklarını" söyleyerek okumaya ve çalışmaya ne kadar değer verdiğini belirtmiştir. Bu durum ailelerde potansiyel bir değişimin varolduğunu göstermektedir; zamanla, en azından bir kuşak sonra, ailenin tercih ettiği değerler tıpkı burada olduğu gibi değişebilecek, okumak artı çalışmak zaman içinde kız çocukları içinde istenen durum haline gelebilecektir.

Anne ve babalar çocuklarını cinsel konularda eğitmemektedirler. Kızlarıyla arkadaş gibi olduklarını ve herşeyi konuştukların söyleyen anneler, onlara sadece kadınların "özel halleri" ile ilgili bilgi verdiklerini açıklamışlardır. Çoğunluğu ancak kızları evlendikten sonra cinsel yaşamla ilgili birşeyleri paylaşabildiklerini belirtmişlerdir. Erkek çocukların hiçbiri cinsel eğitimini aileden almamıştır; hepsinin ifadesi aynıdır:"cinsel konularda arkadaşlarla konuşuyoruz, sinemalara gidiyoruz"....

Babalar ise bu konuda konuşmanın ne demek olduğundan habersiz görünmekte "büyüdükçe öğrenirler heralde" cevabını vermektedirler. Anne babaların birbirlerine olan görünürdeki cinsel

yaklaşımlarının az olduğunu da göz önüne aldığımızda çocukların anne babayı izleyerek de mesaj almaktan mahrum kaldıklarını söyleyebiliriz.

Anneler çoğunlukla erkek(koca) arzusuna katlanmaktadırlar. Kız çocukları ise çoğunlukla "cinsel istekleri ve ihtiyaçları hiç yokmuş gibi" görünen kadınları (yani annelerini) kendilerine örnek almaktadırlar. Anneler ve babalar çocuklarının sağlıklı büyüyebilmeleri için cinselliklerinin saklanması gerektiğini düşünmektedirler. Üstelik anneler bu arada kadın olduklarını da unuttuklarından, kız çocukları da doğal olarak cinselliklerini bastırmaktadırlar. Kadınların arasında bedenini az çok izleyen tek bir kadına rastlayabildik. Bu kadın da evlendiğinde incecik olduğunu şimdi ise şişmanladığını ve bundan rahatsız olduğunu belirtti.. Görüştüğümüz kadınlardan bir tanesi rahatsız olduğu için yatıyordu. Bu durumun üç seneden beri sürdüğünü söyledi. Kocası bir sene geçtikten sonra kadınlık görevlerini yapamadığı için üzerine evlenmeye kalkmış. Bu kadın da "benim daha önce ona yaptığım kadınlık hizmetlerini bir kalemde unuttu, erkektir belki bir kadınla beraber olmak onun hakkıdır ama benim düşeceğim durumu da düşünmesi lazım" diyordu.

Bu noktada hem bireysel kaygılar hem de değer yargıları birbirine karışmıştır. Kadın hem kocasını başka bir kadın bedeni istemesinden dolayı haklı görmekte, hem kendi açısından duygusal bir çıkmaz da yaşamaktadır. Oğlun babasına "ben annemi alır başka

eve giderim sen aldığın kadınla burada otursun" demesi üzerine koca yeni bir kadın almaktan vazgeçmiş ve ailesinin durumunu kabullenmiştir. Buradaki karı-koca teyze çocukları olmalarına rağmen kayınvalide yani teyze de, oğlunun başka bir kadın alma isteğini desteklemiş ve bunu dindeki müsade ile temellendirmiştir. Ancak aynı müsade ve hoşgörünün evin para kazanan oğlundan gelmemesi, ilerisi için umut verici bir gelişmedir ve potansiyel tutumlara da bir örnektir. Yeni nesil, eskilerden farklı düşünce yapılarına ve değer sistemlerine en azından tutum olarak sahiptir ve ileride bu tutumların davranışa dönüşmesi demek, toplumun belli bir kesiminin olumlu yönde değişmesi anlamına gelecektir.

Çocukların toplumsallaştırılmasında otoriteye başvurmaya gerek kalmamaktadır; çünkü çocuklar ailenin değer kodlarını aynen uygulamakatadırlar. Babalar ve anneler çocuklarını çok sevdiklerini belirtmişlerdir. Ancak babaların sevgisi biraz daha uzaktandır. Evlilikleri yeni olan ve yaşları da küçük iki kadın, babalarının kendilerini sevdiklerini ve bunu da davranışlarıyla gösterdiklerini fade etmişlerdir. "Annemin o kadar çok işi olurdu ki, biz genellikle babamın kucağında yemek yer, otururduk".

Çocuklara taciz edici dayak veya ceza uygulanmamıştır. Büyük evli ablalar, abiler daha küçük olanların yol göstericileri ve danışmanlarıdır. Hem anne-babalarda hemde çocuklarda durum böyledir. Çıraklık okuluna giden ve çalışarak eve para getiren çocukların konumu sevilme ve korunma açısından biraz daha imtiyazlıdır.

Eve para getirdikleri ve çalışarak yoruldukları için onlara hoşgörü ile bakılmaktadır. Buna karşılık bu çocukların ailelerinden kendileri adına hiçbir istekleri yoktur; sessiz, sakin, şımarmadan ilişkilerini devam ettirmektedirler. Çalışan çocuklar zaman zaman babanın aldıkları kararlara katılabilmekte veya müdahale edebilmektedirler.

Çalışan çocukların annelerine ve kardeşlerine yardımları dokunmaktadır. Gerektiğinde pazara gitmekte, kardeşlerinin ısmarladıkları ufak tefek ihtiyaçları temin etmektedirler. Çırak işçi çocukların hepsi ailelelerine bağlı, yaşından daha olgun, düzenli, hesap veren, "kuzu gibi", uysal olarak tanımlanmışlardır. Para kazanmak çocuklara belli bir sorumluluk yüklediği için çoğu zaman yaşlarının gereği olan yaşantıları bile gerçekleştirememişlerdir. Ailelerden biri çocuğun arkadaşları çağırsa bile top oynamaya gitmediğini, erkek kardeşleri oynasa da onları kıskanmadığını belirtmiştir. Ancak aileler bu tür bir yaşantının gençliğe adım atmakta olan bir çocuk üzerinde olumsuz izler bırakıp bırakmayacağını düşünmemektedirler. Çocuğun çalışıp çalışmayı istemesi kendisine bırakılmamış, aileye yardım olsun, kardeşler okusun diye "kurban" edilmiştir

Çalışan çocuklar için ailelerin kafasındaki tek düşünce, çocuğun çıraklık okuluna giderek bir yandan eğitimini tamamalarken diğer yandan da çalışması ve diğer çalışanlara oranla daha iyi koşullara sahip olacağıdır "Bu okula kaydolmasa ve iş bulamasaydı haylaz bir sokak çocuğu olurdu, ziyan olurdu"

Ailelerden bir tanesi, büyük erkek çocuğunun köy yerinde "hayta" olacağını, bundan dolayı evni ve bahçesini satarak ailesini Ankara'ya getirdiğini ifade etmiştir. Burada ise çocuk, çırak okuluna kaydettirilmiş ve bir tanıdığın yanında iş bulunmuştur. Aile bu günlerde sırf bu çocuğun kazancı ile geçinmektedir.

Görüştüğümüz ailelerin hepsi günümüz geçliğinin iyi olmadığı ve ahlakın bozuk olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Kız çocuklarının daha yüksek okullara gönderilememesinin nedenlerinden birisini de bu. "Zamanımızda erkek çocuklarımızın durumundan bile korkuyoruz ki değil kız çocuklarımızı dışarılara yollayalım" düşüncesi oluşturmaktadır. Aileler, açık saçıklığın çok arttığıhdah, ana babaya itaatin azaldığı, içki ve uyuşturucu düşkünlüğünün yayıldığından şikayetçidirler.

Aileler genel olarak hayatlarından memnundurlar, çünkü çok fazla hayal kurmalarına yardımcı olacak ne ekonomik gelirleri ne de zihinsel güçleri vardır. Aileye uyum, varolanı kabullenme, dolayısıyla topluma uyum ve verileni kabullenmetemel motiftir. En büyük arzuları, bir gecekonduya sahip olmak ve çocuklarını kendileri hayatta iken iş ve eş sahibi yapabilmektir. Hatta bazı ailelerin istekleri her gün alınacak bir çarşı ekmeği ve yarım kilo kıyma ile sınırlıdır. Bunları aksatmadan alıp çocuklarını ve karnını "iyi" doyurabilirse anne baba her meşakkate katlanmaya razıdır.

Çocuklarının uyumlu, hayırlı olması ailenin en büyük mutluluk

kaynağını teşkil etmektedir. Akraba ve hemşehri dayanışması aileleri sosyal güvenlik kurumlarına başvurmaktan alıkoymaktadır. Çoğu ailede fakirlerin yararlandırıldığı devlet imkanlarından "partililerin" ve "adamı olanların" yararlanabildiği kanaati hakimdir. Bazı aileler daha iyi iş bulabilmek ve devlet ili ilgili işlerini daha kolay yürütebilmek amacıyla son mahalli seçimlerde aday olan kendi hemşerilerini desteklemişlerdir.

BÖLÜM IV

ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN İŞVERENLER VE USTABAŞILARI İLE İLİŞKİLERİ

Çocuk işçiler söz konusu olduğunda işçi, işveren ve ustabaşı ilişkilerinin boyutlarının normal işçi işveren ilişkilerinden farklı olması gereği kaçınılmazdır. Çocuk işçi herşeyden önce yaşı itibariyle dikkate alınmalı ve aile çevresinde başlayan ve çalışması nedeniyle okul çevresinde devam edemeyen toplumsallaşmasının iş çevresinde devamı sağlanabilmelidir. Ayrıca çocuk işçilerin çalıştıkları yerlerin onlar için birer işyerinden çok birer "okul-hayat okulu", işveren ve ustabaşılarının da birer "öğretici-öğeretmen" pozisyonunda olması gerekir. Çocuk işçi tanımında yer alan yaş grubunun 12-18 yaşa tekabül etmesi ayrıca önem taşımaktadır. Bu yaşlarda çocukların fiziksel, cinsel ve ruhsal gelişimlerinin henüz tamamlanmadığı ve sağlıklı bir gelişimin sağlanmasının ileride "sağlıklı büyükler" "sağlıklı işçiler" haline gelmelerinde büyük katkısı olacağının unutulmaması gerekir. Bu yönüyle çocuk işçi çalıştıran iş yerleri koruma, kollama ve yönlendirme görevi ile de yükümlü olmalıdırlar. Araştırmamızın başına bir giriş niteliğinde koyduğumuz bu öngörülerin daha geniş boyutlarda tartışılması ve çözüm önerileri üretilmesi başka araştırmaları gerektirmektedir. Ancak biz yukarıdaki öngörülerin ışığında işveren ve ustabaşıları ile görüşerek en azından onların bu konulardaki bilinç ve algı düzeylerini belirlemeye çalıştık. Çünkü insanlar çözüm önerileri üretemeseler veya belli konularda karar aşamalarına katılamasalar da, önlerinde bulunan "problemlerin" farkında olup olmamaları büyük önem taşımaktadır. Çalıştırdığı işçilerin "çocuk" olduğunun farkında olan ve onların özel bazı sorunlarının bulunacağını kabul eden bir işveren ve

ustabaşının düşünceleri, davranışları farklılık gösterecektir. Çocuk işçilerin gelmiş oldukları ailelerin yapıları, ekonomik ve sosyal durumları, onların dünyayı nasıl algıladıklarının ve nelere değer verdiklerinin temel ipuçlarını bize sağlayacaktır. 12-18 yaş grubu, bireyin kimlik edinmeye çalıştığı ve bir rol kargaşası içinde bulunduğu dönemdir. Çocuk, kendi yaş grubunun değerleri ile ailenin (büyüklerin) değerleri arasında bocalar, hangisinin doğru olduğu konusunda kararsız kalır. Bu aşamada ona gösterilecek hoşgörü ve yakınlık "kendine uygun olumlu ve uyumlu bir kimlik" kazanmasına yardımcı olacaktır.

Görüşme yaptığımız ustabaşıların hepsi küçük yaşta ailelerinin köylerinden kalkıp Ankara'ya gelemeleri ile birlikte çalışma hayatına başlamışlar, çıraklıktan itibaren yükselerek ustabaşı olmuşlardır. Askerliklerini yaptıktan ve belli bir gelir düzeyini tutturduktan sonra ya tek başlarına ya da bir ortak ile birlikte işyerlerini açmışlardır. İşveren konumuna geldiklerinde yanlarında çalıştırdıkları çocuk işçileri tanıdıkları vasıtasıyla işe almaktadırlar. Bu şekilde işe alınan çocuklar hem daha az problem çıkarmakta hem de bir problem çıktığında ailesi ve yakınları ile rahatça konuşabilme imkanı bulunabilmektedir. Tanıdık bir ailenin çocuğunu çırak alması sonucu çocuğa "eti senin kemiği benim" düşüncesiyle yaklaşabilmektedir.

Çocuk işçilerin çıraklık okuluna gitmeleri iki açıdan olumlu karşılanıyor: I. Okul çocukların sigortalı olmasını sağlıyor 2. Çocuklar

okul ile işyeri arasında gidip gelirken hayatlarını daha iyi düzenliyorlar ve yaşıtlarıyla birarada olabiliyorlar. Bunun yanısıra çıraklık okulu bilgisinin "teknik" olarak çocuğa fazla bir faydası yok. Çünkü çocuklar yeknesak bir işi sürekli olarak yapıyorlar, yeni bir teknik öğrenerek yeni bir iş alanına kaymaları veya ellerindeki işin yapılış biçimini değeştiriebilmeleri imkansız. Dolayısıyla haftada bir gün işverenin izniyle gittiği okulun işveren açısından en önemli faydası çocuğun okul tarafından sigortalanarak işveren üzerinden bu yükün kaldırılması oluyor.

Çocuk işçilere bazı işyerlerinde yemek veriliyor. Öğle yemeği işyerinde hep beraber yeniliyor. Bu yemek dışardaki lokantalardan sağlandığı gibi bazen de işverenin evinde hazırlanarak geliyor. Çocuklara ve işverenlere yöneltilen sorulara verilen cevaplardan, beslenmede herhangi bir özel düzenlemenin olmadığı görülüyor. Bazı işyerlerinde ise çocuk işçiler kendi beslenmelerini kendilerini sağlıyorlar. Yemek işyerinde de yenilse çocuk yemeğini kendi karşılasa da yeterli ve dengeli bir beslenmeyi sağlayamıyor. İşveren ve ustabaşının yeterli ve dengeli beslenme gibi bir kaygıları yok, çocuklar ise böyle bir beslenmeyi sağlayacak kadar ücrete sahip değiller.

Çocuk işçilerin kendilerine sorduğumuzda "patron" ları ile aralarında bir sorun olmadığını belirtiyorlar. İşveren ve ustabaşılarda çocuk işçilerden fazla şikayetçi değiller. Çocukların hemen hepsi geldikleri "geleneksel" ailenin değer yargıları doğrultusunda uyum-

lu ve ittatkar olduklarından (ki çocukların çoğunluğu evlerinde de bir sorun çıkarmıyorlar) ilişkiler normal boyutlarıyla sürüyor. Ancak ustabaşıların konuşmalarından başka bir gerçek de ortaya çıkıyor, akıllı, girişken ve ustaların deyimiyle "dikbaşlı" (göreceli olarak) çocuk işçiler daha hırslı oluyorlar, işin püf noktalarını öğrenmek için çabalıyorlar ve "işi kapıyorlar". Çocuk işçiler kendi becerileri ve çabaları sonucu işi kapabilirlerse kapıyorlar bunun dışında ustabaşıların işi öğretmek gibi bir durumları yok. Çocuk işçilerin en büyük hayalleri bir gün ustaları gibi işi bilmek ve bir işyeri açabilmek. Yaptığımız araştırmada çocukların %52.5'i ileride bu hayallerini gerçekleştirebileceklerine inanıyorlar. Bu inanışları gerçeklerden oldukça uzak bir hayal, çünkü ne kendilerine verilen para miktarı ne de içinde bulundukları yaşamsal koşullar bu düşüncenin gerçekleşmesine müsait. Çocukların %42.6'sı ise gerçeğe daha yakın bir düşünce yapısıyla ileride bir işyerinde işçi olarak çalışmaya devam edeceğini söylüyor.

İşverenler ve ustabaşları yanlarında çalışan çocuklar arasında ayrım yapmadıklarını belirtiyorlar. Sadece işveren uzun süredir yanında olan çocuklara daha fazla "koltuk çıkıyorlar". Ustabaşıları ise çalışma süresi fazla olan çocuklara biraz daha fazla zaman ayırdıklarını kabul ediyorlar. Çalışma süresinin uzunluğu ve çocuğun işi öğrenmedeki dikkat ve emeği önemli ayırıcı kriterler. Buradan da ortaya çıkıyor ki Türkiye'de çıraklık kurumsal bir ilişki olarak devam ediyor. Yani çocuğun işyerindeki istikrarı, devamlılığı, bağlılığı, öğrenme hızı ve üretimdeki başarısı işveren tarafından biraz

daha dikkate alınmasını sağlıyor. Aynı zamanda bu kurumsal ilişki çalışan çocukların işveren tarafından sömürülmesine de imkan tanıyor. Bir çocuk aynı işyerinde ne kadar uzun süre çalışırsa çalışsın, ustalık payesine yükseltilmiyor ve ustabaşıyla aynı işi yapıyor olmasına rağmen emeğinin karşılığı olarak ustabaşının aldığının yarısını alıyor. Dolayısıyla hem ortaya çıkarılan iş hem de ücret açısından işverene faydalı oluyor. Böylece çocuğun sömürülme oranı artıyor, iki üç yıl gibi kısa bir sürede işi kapan ve aslında nitelikli bir işçi olması gereken bu çocuklar niteliksiz işçi muamelesi görüyorlar.

İşveren, çocuk işçi sayısının giderek azaldığını söyleyerek, tanıdık çevrelerden ailelerin çocuklarına mesleği anlatıp tanıtarak çalıştıracak işçi ayarladıklarını anlatıyorlar. Ustalar, küçükken çok düşük ücretlerle çalıştırıldıklarını, günümüzde çocuk işçilerin durumlarının ve çalışma koşullarının kendilerininki ile kıyaslandığında çok iyi olduğunu belirtiyorlar. Buna karşılık araştırma sonuçları, çocuk işçilerin ücretlerinin yetersiz olduğunu ve birçoğunun aile geçindirmek için çalıştıklarını ve büyük bir sorumluluğun altında olduklarını gösteriyor. Çocuklara verilen 3-4 milyon liranın bir ücret olduğu söylenemez, çünkü bu ücret çocuğun sadece beslenmesini ve yol giderlerini karşılayabiliyor. Bu durumda çocuklar boğaz tokluğuna çalıştırılmış oluyorlar. Ancak dışarıdan bakıldığında işveren çocuklara emeklerinin karşılığını veriyormuş gibi aldatıcı bir görüntü ortaya çıkıyor.

Çocuk işçilerin işyerindeki durumu ile ilgili olarak herhangi bir takip veya denetleme yok. Çalışan çocuklar tamamen işverenlerin ve ustaların "insafı" çerçevesinde muamele görüyorlar. Ustalar kendilerinin zor koşullarda işi öğrendiklerini, bu işlerin kolay olmadığını, bu çocuklarında aynı yollardan geçmelerinin zorunlu olduğunu söylüyorlar. Sosyal güvenlik kurumlarının ve sendikaların çocuk işçiler konusunda çalışmak üzere ayrı gruplar kurmaları ve çocuk işçileri özel bir kategori içinde takip etmeleri gerekiyor. Çünkü bu yaşlardaki işçilerin sigortalı olmaktan daha önemli problemlerle karşı karşıya oldukları görülüyor.

İşveren ve ustalar çocuk işçilere "baba" gibi davrandıklarını söylüyorlar ancak bu sözlerini kanıtlayacak somut bir örnek veremiyorlar. Genelde anlatılan çocuklar hastalandığında araba ile hastaneye götürdükleri veya ilaç aldıkları şeklinde. İşyerlerinde işkazasını önleyici tedbirler genellikle mevcut. Gözlük, eldiven vb. araçlar bulunduruluyor. Bunların çocuklar tarafından kullanılması için sürekli uyarıda bulunuyorlar. Bu uyarıyı bir iş görevi olarak değil de insani bir görev olarak yaptıklarını söylüyorlar.

Çocuk işçiler çoğunlukla günde 8 saatin üzerinde çalışıyorlar. İşverenlerinin başka illerde aldıkları işlere de gidiyorlar ve bunun için kendilerine ek ücret verilip verilmediği bilinmiyor.

İşveren, usta ve çocuk işçi ilişkilerinin emir veren-emir alan pozisyonunda gerçekleştiği görülüyor. Kişisel yakınlık, özel sorunla-

rın konuşulması, dertlerin paylaşılması durumu çok az gerçekleşiyor. Bu durum işveren veya ustanın insaniyetsizliğinden daha çok, bir yönüyle "cahilliğinden" diğer bir yönüyle olumsuz yaşama koşullarından kaynaklanıyor. Ustalar ve işverenler işçilerin "çocuk" olmalarının kendilerine ne türlü ek görevler yüklediğinin "bilincinde" değiller. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu durum çocuğun eğitilecek bir suje olarak görülmemesinden kaynaklanıyor (İşverenler ve ustabaşılarının kendileri bizatihi geleneksel toplumsal değer sistemi içinden geldiklerinden çocuğun işyerinde eğitilmesi gerektiği düşüncesini onlardan beklemek hayal oluyor.). Çocuk işçiler ise genelde uysal, bağımlı, işini öğrenmekten başka düşüncesi olmayan "hak arama" peşinde koşmayan bir yapıdalar. Ailelerinden gelen sorunların, kırsal kesimden kente göçün yarattığı eksikliklerin, okuyamamanın küçük yaşta çalışmaya başlamanın ve ailenin ekonomik problemlerini paylaşmaya başlamanın ezikliği içinde yaşarken dış çevrenin her türlü istimarına açık olma tehlikesi ile karşı karşıyalar.

Her alandaki büyük ve hızlı dönüşüme rağmen, bu dönüşümün zihin düzeyine daha geç yansıması veya yansıyamaması sonucu çocuk işçilerin iş çevresi ile ilişkileri "geleneksel" düzeyde devam ediyor. İşveren ve usta atadan dededen kalan düşünce yapısı ile ilişkileri sürdürüyor. Ülkemizdeki sendikal faaliyetlerin ve sosyal güvenlik kurumlarının yeterince etkin ve kapsamlı faaliyette bulunamamasının bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak araştırmamızdaki çocuk işçilerin tümü "bağımsız kişilik" geliştirme-

lerine müsade etmeyen bir aile yapısında yetişiyorlar. Ustalar ve işverenler içinde aynı durum söz konusu. Bu iki zihniyet yapısı biraraya geldiğinde otorite uygulayan ve otoriteye boyun eğen bir ilişki türü ortaya çıkıyor.

Araştırmamızın birinci bölümünde sözünü ettiğimiz aile yapısı içerisindeki "baba otoritesi" işyerinde "patron otoritesine" dönüşmüş görünmektedir. Çocuk işçi açısından ilişkilerindeki geleneksel yapı aile içinde olduğu gibi iş yerinde de devam etmektedir. Otoriteye duyulan saygı çocukta korku ile karışık olarak devam eder. Bu nedenle otorite evde babayı işyerinde patronu çocuktan uzaklaştıran bir araç durumundadır. Çocuklar bu otorite ilişkisini o kadar benimsemişler ve öylesine doğal görmektedirler ki, hiç sorgulamadan kabullenirler. Büyüklerinin isteklerini ve davranışlarını soru sormaksızın kabul etmek ve yerine getirmek çocuk geleneksel yapı içerisinde kaldığı sürece problem teşkil etmeyecek hatta ödüllenmesini ve uyumunu kolaylaştıracaktır. Geleneksel yapının dışına çıkıp yaşayan çocuk için ise problemler büyüyecektir. Bu çocukların kendilerini güvende hissettikleri ve kurallarını bildikleri aile , iş ve arkadaş gruplarının dışındaki üçüncü şahıslar karşısında daima bir eziklik ve çaresizlik hissetmeleri kaçınılmaz olacaktır. Yaşamı ve öğretilenleri eleştirisiz kabule zorlayan bir sistemden, eleştirinin ve yaratıcılığın gerekli olduğu ve birçok şeyin sorgulanabildiği bir yaşama geçiş çocuğun belli özel durumlarda saldırganlaşmasına yol açabilecektir. Çocuk ailesine, şahsiyetine, namusuna, değerlerine saldırı vehmettiği zaman bunun cezasını kendisi

vermeye kalkışacak ve çoğu zaman kendisinin de anlam veremediği sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Çocuk işçilerin kendilerine özgüvenleri vardır. Çocukların çoğunluğu içinde bulundukları koşulları değerlendirebilmektedirler. Aile yapılarının dayanışmacı ve korumacı olması onlara yaşamlarında gereksinim duydukları güveni elde etmelerini sağlamaktadır. Bu tür geleneksel yapının çocuk açısından önüne engel çıkardığı tek konu "bağımsız kişilik" geliştirememe problemidir. Çocuklar imkan bulup eğitimlerine devam edebilselerdi bağımsız kişilik yapısını gerçekleştirebilecekleri doneleri kısmende olsa edinebilecek ve geleneksel ve modern yapıyı karşılaştırmalı olarak dengeleyebileceklerdi. Çocuk işçilerin işyerlerinde özellikle bu yönden desteklenmeleri zorunludur. Çocuk işçiler yeterli düzeyde desteklendiği ve yönlendirildiği takdirde toplum açısından kazanılacak önemli bir kitleyi oluşturmaktadırlar. Kent yaşantısı içerisinde bağımsız bir kişilik yapısı gerçekleştirebilmeleri, kendilerini varlıksal olarak ortaya koyabilmeleri için çalışma koşullarının ve ücretlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu çocukların yaşları göz önüne alınarak fiziksel ve ruhsal rehabilitasyonlarını sağlıyacak kurumlara da ihtiyaç vardır. Türkiye'de çocuğa özel mahkemelere, çocuğa özel islahevlerine ne kadar ihtiyacımız varsa aynı oranda çalışan çocuklara özel sendika ve kurumlara da ihtiyacımız bulunmaktadır.

Genel Bir Değerlendirme Ve Sonuç

Çalışan çocuklar araştırmasının ortaya koyduğu verileri değerlendirirken ilk dikkat çeken husus, çocuk işçiliğinin toplumsal yapının kendisini süreklileştirme ve yeniden üretme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkmasıdır.

Araştırmaya başlarken çok yaygın bir kanaattle karşı karşıya idik: Ekonomik bakımdan yoksul olan aileler aileye destek olması bakımından çocuklarını çok erken bir yaşta işe yerleştirmektedirler ve sorunun temelinde de bu vardır.

Şüphesiz bu fikir tamamen yanlış değildir; Fakat çocuk işçiliği esas olarak toplumsal yapıya, bu yapıdaki değişmelere bağlı olarak ortaya çıkarken, çok farklı süreçlerden geçerek, ortaya çıkmaktadır. Bu oluşumun, neticeleri arasında yoksul ailelerin çocuklarını erken yaşta "işe verme"leri de yer almaktadır.

Bu toplumsal yapı faktörleri ve değişme eğilimleri nelerdir? Araştırmanın çeşitli aşamalarında ortaya konulduğu gibi, çalışan

çocuklar, Türkiye'nin toplumsal yapısında yaşanan büyük yapısal değişme içinde, köylük alanlardan, kentsel alanlara yönelen, toplumsal gruplar içerisinden gelmektedirler. Toplumsal yapı bu değişimi geçirirken, değişim içinde sarsılan toplumsal unsurlar, kendilerini yeni duruma uyarlayacak ve değişim içinde, yeni toplumsallıklar üretecek arayışlar içerisine yönelmektedirler.

Bu arayışlar iki önemli noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, toplumsal aktörlerin kendilerini sürdürecek yeniden toplumsallaştırma veya toplumsal üretimi; ikincisi ise değişimin dinamiğini yönlendirecek genişletilmiş toplumsal üretimdir.

Bu her iki süreç, yapısal değişim içinde yer alan grupların toplumsal ilişkilerini kapsayacak şekilde işlemektedir. Fakat birinci sürecin daha baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani değişimi hızlandırıcı bir dinamik olmaktan çok değişime uyarlanan boyutun ağırlık kazandığı görülmektedir.

Kısaca vurgulamak istersek, toplumsal değişme içindeki aileler kendilerini sürdürmek için yeni toplumsal ilişkiler içerisine, geleneksel yapıdan taşıdıkları toplumsal gelenekleri, yeniden üretim için kullanmak istemektedirler. Bu geleneklerin üretildiği toplumsal çerçeve, yeni toplumsal durum içerisinde bulunmadığı, yeni şartlar ortaya çıktığı için, burada geleneksel faktörlerle yeni ilişkilerin eklemleşmesi sözkonusudur. Bu bağlamda ele alındığında çalışan çocuklar sorunu, toplumsal değişim içinde yer alan ailelerin, değişi-

min etkilerine karşı, çocuğun geleneksel sosyalleştirme mekanizmalarından birisi olarak "iş"e yaklaşımlarıyla ilgili bir tutum ve pratiktir. Bu "iş" kavramı, geleneksel sosyal yapıda çocuğun toplumsallaşma mekanizmalarından birisidir. Çocuğun "oyun", "okul" gibi faktörlere göre daha temel bir sosyalleştirme amacıdır. Bunun için çalışan çocuklara yönelik anketlerde de, anne, baba ve işverene yönelik çalışmalarda da, çocukların "eğitim", "okuyup-okumama"ları tali bir sorun olarak görülmesi, bu anlam sistemi içerisinde anlaşılmalıdır.

Demek bu iş kültürümüzün içinde ki toplumsal yapı değişimi içerisinde aileler çocukları "iş" içinde sosyalleştirme anlayışına yönelik bir tutuma sahiptir. Yapısal değişimin yarattığı toplumsal hareketlilik ve uyardığı toplumsal talepler, yeteri derecede, yeni durum içerisinde karşılanamamaktadır. Özellikle toplumsal değişim yeni bir ekonomik muhayyile ve yeni bir tüketim anlayışı kısaca yeni ekonomik ilişkiler beklentisi yaratmaktadır. Ele aldığımız toplumsal aktörlerde bu beklenti düzeyi yüksek olmasına rağmen, bu beklentileri karşılayacak toplumsal üretim mevcut değildir. Bu çelişki, toplumsal düzeyde "ara mekanizmalar", veya eklemli/yapıları üretmektedir. Çocuğun çalışması bir "ara mekanizma" olarak bu aşamada yeni toplumsal duruma geçişi ve uyarlamayı üstlenmiş bir ilişki formu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küçük ve orta sanayiinde ortaya çıkan büyüme eğilimleri hızlı yapı değişmeleri içinde önemli bir ekonomik motivasyon haline gel-

mektedir. Bu sürecin toplumsal boyutunu küçük sanayicinin oluşma süreci ve iş ilişkileri için, yeni işgücü istihdamı oluştururken, ekonomik boyutunu da "sermaye birikimi" oluşturmaktadır.

Çalışan çocuklar sorunu bir yönüyle küçük ve orta sanayicinin oluşum sürecine ilişkin bir "iş ilişkileri anlayışına", başka bir ifadeyle, küçük sanayicinin çağdaş endüstriyel sisteme uygun olmayan, "patnimonyal" bir işveren tutumuna dayalıdır. Bu patrimonyal ilişki çocuğun aile çevresindeki "çocuğun toplumsallaşması süreciyle" eklemleşerek bütünlük kazanan bir ilişkidir.

Bu ilişki küçük ve orta sanayiicinin sermaye birikimini hızlandıran bir "istismar alanı" olarak "çocuk emeğini" talep etmektedir.

Araştırma verileri toplumsal yapı faktörlerinin, bu faktörler arasındaki değişime eğilimlerinin kısa sürede tasfiye edilmesi mümkün olmayan sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. O zaman durum bu bağlamda çocukları korumaya yönelik önlemler almayı gerekli kılmaktadır.

Bu konuda araştırma sürecinin bize sunduğu bazı ipuçlarından hareketle şu noktalara dikkat çekmek istiyoruz.

1. Çalışma bakanlığı iş müfettişliği gibi klasik denetleme mekanizması yerine, çocuk işçiliğin yoğun olduğu bölgelerde (mesela Ankara'da bu bölgeler bizim araştırmamızdan ortaya çıkmıştır) yeni bir örgütleme modeli olarak, "çocuk işçilerin rehabilitasyonu ve korunması"nı esas alan bir çalışma yapmalıdır.

2. Sendikalar çocuk işçilerin yoğun çalıştığı bölgelerde psikolog, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı "çalışma Bakanlığı birimlerinden faydalanarak benzeri bir örgütlenmeyi bu bölgelede gerçekleştirmelidir.

3. Çırak ve mesleki kurumlara dayalı eğitime ağırlık verilmeli. M. E. B. bu konuda yeni bir eğitimi stratejisini oluşturmalıdır.

4. Sendikal ve sigorta mevzuatında "çocukları kapsam "içine" alarak, işverene "çocuk işçiliğinin maliyetini" yükselten bir ortamı oluşturulmalıdır.

5. Çalışan çocuklar iş süreci içinde sosyal uzmanlar tarafından sürekli "iş içinde eğitim ve geliştirme" programlarına sokulmalı, atölye-eğitim işbirliği sağlanarak, çocukların kendilerini geliştirmesine fırsat verilmelidir.

ANAYA YÖNELİK SORU SETİ:

I. Kimlik:

l) Babanız (dede) ne iş yapardı?

2) Size mirastan pay verildi mi?

3) Kız ve erkek kardeşleriniz ne işler yapıyorlar?

.....

.....

4) Siz çalışıyor musunuz? Eğitim durumunuz?

5) Kaç çocuğunuz var özellikle erkek evlat istediniz mi?

Çocukların yaşları.

Tahsile devam edenler.

Tahsile devam etmeyenler neden etmiyor?

6)Kız çocuğu ne kadar tahsil yapmalı? Neden?.

.....

7) Oğlan çocuğu ne kadar tahsil yapmalı? Neden?.

.....

.....

8) Evli olanlar .....kız.....erkek..

9) Kızlar nasıl evlendiler a) Görücü b) Akraba ile c) Kendi seçtikleriyle

l0) Oğlanlar nasıl evlendiler a) Görücü b) Akraba ile c)Kendi seçtikleriyle

Il) Kızları verdiğiniz ailenin nelerine dikkat ettiniz...

Oğlanları verdiğiniz ailenin nelerine dikkat ettiniz..

.....

.....

I2) Kızlarınıza çeyiz olarak neler yaptınız?.

I3) Gelinlere neler taktınız, verdiniz ?..

I4) Evlenenlere ayrı ev açtınız mı?..

I5) Oğlanın düğününü kim yaptı?.....

I6) Kızlarınıza ve oğullarınıza halen yardım ediyor musunuz?....

I7) Çocuklarınızın küçük yaştan itibaren çalışmalarını istiyor muydunuz?.....

II. Aile Bağları ve Dayanışma

I) Çocuklarınızı daha fazla okutmayı ister miydiniz?..

.....

2) Daha fazla eğitim gören kız çocuğu evine kocasına, çocuğuna daha faydalı olmaz mı?

a) Doğrudur, kızlar da okumalıdır kendine faydalıdır

b) Okullardaki eğitime güvenmiyorum, ortalık kötü

c) Enstitü, biçki-dikiş kursu vb. eğitim olabilir.

d) Benden, akrabalardan öğrendikleri yeter.

e) Ben böyle düşünüyorum ancak okumasını babası istemiyor

3) Siz bir büyük olarak (anne) "daha iyi bir eğitim almış olsaydım çocuklarıma daha faydalı olabilirdim" diye düşünüyor musunuz?

a) Evet eksiklerim var b) Hayır faydalı olduğuma inanıyorum

4) Yüksek tahsil yapmış bir kadın kocasıyla daha iyi mi anlaşır?

a) Evet kendi hakkını daha iyi korur

b) Hayır, kocasına karşı gelir, huzursuzluk olur

5) Kız çocuklarınız hayata nasıl hazırlanıyor?

a) Benimle arkadaş gibidirler herşeyi sorarlar, karşılıklı konuşuruz.

b) Dikiş-nakış, Kuran vb kurslara gidiyor öğretmenleriyle konuşuyor

c) Ablaları ile aile büyükleriyle konuşur

d) Arkadaşlarıyla konuşur, kitap okur vb.

6) Erkek çocuklarınız hayata nasıl hazırlanıyor?

a) Babaları yol gösterir, onunla herşeyi konuşurlar

b) Ben elimden geldiğince yardımcı olurum

c) Tahsilleri var kendileri hallediyorlar

d) Arkadaşlarıyla konuşurlar, kitaplara bakarlar vb.

7) Gençler için evlenme yaşı ne olmalı?

a) Mümkün olduğunca erken evlenmemeliler

b) Erkekler için önemli değil ama kızlar erken evlenmeli

8) Kız çocuğunuz evlendikten sonra yeni ailesine karışır mısınız?.....
.....

9) Oğlan çocuğunuz evlendikten sonra yeni ailesine karışır mısınız?.....

l0) Kızınızın boşanmasını nasıl karşılarsınız?

a) Boşanmamalı, ne olursa olsun evliliğini sürdürmeli

b) Boşanabilir, isterse evine geri döner biz bağrımıza basarız

c) Boşanabilir anacak biz onu tekrar kabul edemeyiz, başının çaresine bakar.....

Il) Erkek çocuğunuzun boşanmasını nasıl karşılarsınız?

a) Boşanmamalı, kurduğu yuvayı sürdürmeli

b) Boşanabilir bizimle tekrar oturabilir

c) Boşanabilir kendi başına ev kurar oturur

.....

I2) Çocuğa küçük yaştan itibaren cinsel terbiye verilmeli midir?.

.....

I3) Siz kız ve erkek çocuklarınızla cinsel konularda konuşabiliyor musunuz?

.....

I4) Kızınızın (kızlarınızın) erkek arkadaşları var mı?

.....

I5) Oğlunuzun (oğullarınızın) kız arkadaşları var mı?.

.....

I6) Bir kız bir erkekle sözlenir, nişanlanır, beraber gezer ve daha sonra ayrılırsa, siz bu durumu nasıl karşılarsınız?...

.....

I7) Erkek çocuklarınız evlenmeden önce bugünkü eşleriyle veya başka bir kızla arkadaşlık yaptılar mı?..

.....

I8) Erkek kardeşler kız kardeşlerine karışıyor mu?

....

19) Kızkardeşin yaşı büyük ise erkek kardeşlere karışma hakkı var mı?

.....

20) Sevgi konusunda kız çocuklarınızla erkek çocuklarınızı ayırır mısınız?

.....

Babaları böyle bir ayrım yapar mı?.

.....

21) Çocuklarınızı döver misiniz? (küçükken dövdünüz mü?).

.....

22) Baba ile çocuklar anlaşamadığında siz araya giriyor musunuz?.....

23) Çocuklarınızı yetiştirirken, terbiye ederken babaları ile birlikte mi hareket ettiniz, aranızda bu konuda anlaşmazlık çıkar mıydı?..

.....

24) Yalnız kaldığınızda veya zor durumda kaldığınızda evli erkek çocuğunuzla mı otursunuz, evli kız çocuğunuzla mı otursunuz?

.....

III. KADINCA

1) Nasıl evlendiniz?..

2) Kocanız size siz kocanıza birbirinizi sevdiğinizi açıkca söyler misiniz?

Söyleyemezsiniz de davranışlarınızla belli mi edersiniz?.Neden?.....

3)Kocanız iyi bir koca iyi bir baba mıdır, evine çocuklarına ve size bağlı mıdır? . .....

4) Kocanız hiç çapkınlık yaptı mı? Yapsaydı ne yapardınız?.

.....

5) Kocanızı daha çok hangi yönüyle beğeniyorsunuz? Şu benim kocam olsaydı ne iyi olurdu dediğiniz bir erkek var mı? Böyle düşünmek evli bir kadın için doğru mudur?.

.....

6) Çocuk bakımı için özel bir çaba harcadınız mı? Annenizden gördükleriniz size yeterli oldu mu?

.....

7) Çocuklarınızın beslenmesine dikkat ediyor musunuz?

.....

8) Evin dışındaki ilişkilerinizde ne kadar serbestsiniz, kocanız herşeyinize karışır mı? Kıskanç mıdır?

.....

9) Kocanızla büyük kavgalar yapar mısınız? Kocanız sizi hiç dövdü mü?

Kocanız kavgalarda haksız olduğunu anlayınca kabullenir, sizden özür diler mi?.....

I0) Cinsel konularda kocanızla anlaşabiliyor musunuz? Teklif kocadan mı geliyor, sizin isteklerinizde oluyor mu? Kocanız bu durumu nasıl karşılıyor? Cinsel ilişkileriniz sizi tatmin ediyor mu? Bu konuda kocanızla konuşabiliyor musunuz?..... .....

.....

11) Dini vazifelerinizi aksatmadan yerine getirebiliyor musunuz?

.....

12) Siz evlenirken anneniz size kocanızı, kayınvalidenizi hoş tutmanız gerektiği konusunda öğütler verdi mi? Siz kızınıza böyle öğütler veriyor musunuz? Kızınızın kocasıyla arasındaki anlaşmazlıklardan haberiniz olur mu? Olursa ne yaparsınız?

.....

13) Zamanımızda gençler istedikleri gibi geziyorlar, içki içiyorlar, arkadaşlık yapıyorlar..... bunları doğru buluyor musunuz? Normal mı? Yoksa ahlakın gittikçe bozulduğunu ve durumun kötüye gittiğini mi düşünüyorsunuz? Neden?.

.....

14) Çocuğunuz sizin istekleriniz dışında kendi kafasına ve zamana göre birşeyler yaptığında onu anlamaya çalışıyor musunuz? Çocuğunuza kendini savunma ve konuşma hakkı veriyor musunuz? Baba sert ve ters davrandığı zamanlarda baba ile çocukların arasına giriyor ortamı yumuşatmaya çalışıyor musunuz?

.....

15) Hayatınızdan genel olarak memnun musunuz? Neleri eksik buluyorsunuz? Kızınızın hayatıda sizinki gibi olsa iyi olur mu? Kızınızın hayatının nasıl olmasını istersiniz?..

.....

BABAYA YÖNELİK SORU SETİ

I. Kimlik:

l) Babanız (büyükbaba) ne iş yapardı?.....

2) Miras nasıl bölüşüldü?

a) Kızkardeşler nasıl pay aldılar ?.....

(ne iş yaparlar, kocalarının mesleği, tahsil düzeyleri)

.....

b) Erkek kardeşlerin mesleği, eşleri çalışıyor mu? Tahsil düzeyleri.....

3) Sizin a)İşiniz.....

b) Gelir durumunuz.....

c) Eğitim durumunuz.....

4) Kaç çocuğunuz var? Erkek (.....) Kız(.....)

Yaşları kaç?

Özellikle erkek evlat istediniz mi?

Tahsilini sürdürenler.....

Tahsilini bırakanlar ve neden bıraktıkları.....

5) Kız çocuk (lar) nasıl evlendiler

a) Görücü usulü b) Akraba ile c) Kendi seçimiyle (arkadaşla)

6) Erkek cocuk(lar) nasıl evlendiler

a) Görücü usulü b) Akraba ile c) kendi seçimiyle (arkadaşla)

7) Kızı evlendirirken, damadın ailesinin hangi durumuna özellikle dikkat ettiniz? .....

8) Kızınıza (kızlarınıza) çeyiz olarak neler verdiniz?

.....

9) Erkek (damat) tarafından takı, eşya vb. neler geldi, bunları siz mi istediniz, onlar mı verdi?. .....

I0) Oğlanı evlendirirken, gelinin ailesinin hangi durumuna özellikle dikkat ettiniz? .....

II) Oğullarınıza evlenince ayrı ev açtınız mı? .....

I2) Oğlunuz ne iş yapıyor? İş kurmasına yardım ettiniz mi? Parasal yardım yapıyor musunuz? .....

13) Oğlanın düğününü kim yaptı? .....

II. Aile Bağları ve Dayanışma

I. Hayattaki akrabalarınızdan en büyük desteği kimden gördünüz?.....

a) En çok kimi sayarsınız? Niçin?.

Görüşme sıklığınız.

En az kimi seversiniz? Niçin?..

Görüşme sıklığınız.....

b) Evlenmiş çocuklarınıza maddi yardımda bulunuyor musunuz?.....

Kızlar ve damatlar ile görüşme sıklığı.....

Oğlanlar ve gelinler ile görüşme sıklığı.....

Torunlarınıza bakıyor musunuz? Kim bakıyor? .....

2) Aile Biçimi:

a) Siz, anne ve babanızla birlikte oturdunuz mu? Ne zaman ayrı ev açtınız? Neden? Ayrı ev açmanızı aileniz nasıl karşıladı?
.....

b) Evli çocuklarınız ile birlikte oturuyor musunuz? Evli çocuğunuz yoksa, evlendiklerinde onlarla birlikte oturmak ister misiniz? Neden?.....

3) Oturduğunuz ev mülkünüz mü? Gecekondu mu, apartman dairesi mi? Nasıl edindiniz?. .....

4) Çocuklarınızın geleceğil ile ilgili olarak tasarılarınız (planlarınız) var mı?

a) Kızlar. .....

b) Erkekler.....

5) Karınız çalışıyor mu? .....

Karınızın çalışmasını ister miydiniz? Nede.n?

Çalışan kadınlar hakkında ne düşünüyorsunuz?.

6) Çalışan kadın kocası ile ilişkilerinde çalışmayan kadına göre farklı mı davranır? Kocasına karşı gelmek, eşitlik istemek vb.
.....

7) Kızlarınızın çalışmasını istermisiniz? Neden? Çalışmış olsalardı evlilik hayatları iyi mi kötü mü olurdu?.

.....

8) Karınızla hiç münakaşa ettiniz mi?

Karınız size cevap verir mi? Verirse nasıl karşılarsınız?.

Kadınlar nerede susmasını bilmeli?.

9) Geliriniz size yetiyor mu?.

Gelirinizi nerelere harcıyorsunuz?.

Tasarruf edebiliyor musunuz?..

Tasarruf edecek paranız olsa nasıl harcardınız?

- Ev eşyası -Arsa,ev vb. - Altın, dolar vb.

10) Çocuklarınızı kucağınıza alıp sever misiniz? Babanız sizi kucağına alıp sever miydi?.....

11) Kızların ve erkeklerin arkadaşlıklarını nasıl karşılıyorsunuz?

.....

12) Kendi kızınızın erkek arkadaşı olmasını nasıl karşılarsınız?

.....

13) Çocuğunuzu neden çalıştırıyorsunuz?.....

14) Çocuğunuz sizi sayar mı, sizden korkar mı?.....

15) Çocuğunuzun aileye katkısı oluyor mu?.....

Parasının ne kadarını size veriyor, ne kadarını kendine ayır yor?.....

Parasını harcama biçimine siz mi karar veriyorsunuz?

Çocuğunuzun gelecekte ne yapmasını istiyorsunuz?

.....

16) Çocuğunuzun size karşı geldiği oldu mu? Nasıl cezalandırdınız?.....

17) Çocuğunuz bir sorunla karşılaştığında en çok kime başvuruyor? (anneye, babaya, ablaya vb.)..

18) Çocuğunuzun beslenmesine dikkat ediyor musunuz?.

Sabah kahvaltısı yapıyor mu?.

Öğle ve akşam yediklerini kontrol ediyor musunuz?..

Sağlıklı olarak büyüdü mü? Önemli bir hastalık geçirdi mi?.

Siz sigortalı mısınız? Çocuğunuz bundan faydalanıyor mu?.

19) Çocuğunuzu işe koyarken işverenle görüştünüz mü?.

Nasıl bir anlaşma yaptınız?.

Yazılı sözleşme yaptınız mı?

Bu iş yerini nasıl buldunuz? Neden tercih ettiniz?

.....

20) Çocuğunuz iş yerinde bir sorunla karşılaştığında size söylüyor mu? .....

Şimdiye kadar belli bir olay oldu mu?.....

Siz ne yaptınız?İşyerine gidip olaya müdahale ettiniz mi?. .....

Çocuğunuz işinden memnun mu?.....

Çocuğunuzun şikayetleri en çok hangi konularda yoğunlaşıyor?

21) Çocuğun karakteri:

Konuşkandır.....İçine kapanıktır.....neşelidir.
Meraklıdır.....haylazdır.....akıllıdır..

terbiyelidir.....geçimsizdir.....

22) Yapmasını istemediğiniz kötü bir alışkanlığı var mı?.

.....

İŞVEREN VE USTABAŞILARINA YÖNELTİLEN SORULAR

1. Ankara'ya hangi tarihte geldiniz?

2. Babanızın mesleği?

3. Kaç yaşındasınız?

4. Çalışma hayatına neden ve nasıl başladınız?

5. Mesleğinizde belirli bir uzmanlaşmaya sahip misiniz? Bunu nasıl seçtiniz?

6. İşyerinizi nasıl açtınız? Ne zaman açtınız?

7. İşe başladığınız zamanlarda ki calışma koşullarını bugün ile karşılaştırır mısınız?

8. Yanınınzda kaç tane 12-19 yaşa arasında işçi çalışıyor?

9. Küçük yaştaki işçileri tercih etme nedenleriniz?

10. Çocuk işçiler ile diğer işçiler arasında bir ayrım yapıyor musunuz?

11. Çocuk işçileri işe nasıl alıyorsunuz?

12. Akraba ve eş dost çocuklarını özellikle tercih ediyor musunuz? Neden?

13. Kendi çocuklarınız için "mesleğinizi" önerir misiniz?

14. Evde nasıl bir babasınız? İşyerinde nasıl bir patronsunuz?

15. Çoçuk işçilerin sigortaları var mı?

16. Çocuk işçilerin her sorunu ile "baba" ları gibi ilgilenebiliyor musunuz?

17. çocuk işçiler belli bir ustalık düzeyine geldiklerinde, usta ücretine sahip olabiliyor mu?

18. Yanınızda çalışan çocuk işçilerdin içinde çıraklık okuluna giden var mı?

19. Çıraklık okuluna gitmelerini olumlu buluyor musunuz? Neden?

20. Sizce çocuk işçilerin aldıkları ücretler yeterli midir?

21. İşyeriniz deki çalışma koşulları çocuk işçiler açısından uygun mudur?

Çocuk İşçilere Yönelik Soru Seti

Cinsiyet a) Kız b) Erkek

1) Yaşı : a) - 12 b) 12-14 c) 15-18

2) Eğitim seviyesi:

a) Okuma-yazma bilmiyor b) İlkokul terk c) İlkokul mezun

d) Ortaokul terk e) Ortaokul mezun

f) Halen okumaya devam ediyor.

3) Nasıl bir konutta (evde) yaşıyorsunuz?

a) Apartman katı b) Gecekondu c) Diğer

4) Çalıştığı yer ve işkolu

a) Ağaç b) Metal

5) Ankara'ya geleli kaç yıl oldu?

a) - 1 Yıl b) 2-4 Yıl c) 5 Yıl d) 10 Yıl. e) Ankaralı

6) Ankara'ya nereden geldiniz?

a) Yakın Çevre b) Karadeniz c) İç Anadolu d) Doğu e) diğer

7) Ankara'ya gelme nedenleri.....

8) Baba mesleği

a) Memur (devlet) b) Memur (Özel) c) İşçi d) Çiftçi

e) Esnaf f) Diğer

9) Anne mesleği

a) Memur (devlet) b) İşçi c) Çiftçi d) Esnaf

e) Ev Hanımı f)Diğer

10) Ailenin toplam aylık geliri (yaklaşık):

a) - 2 Milyon b) 2-5 Milyon c) 6-10 Milyon

d) 10 milyon ve üstü

11) Kaç kardeşiniz var.

a) Kaçı kız kaçı erkek

b) Okuyanların sayısı/cinsiyeti

c) Çalışanların sayısı/cinsiyeti

d) Boş gezenler/evde oturanlar

e) Evli olanlar

f) Hem okuyup hem çalışanlar

12) Bu işyerinde kaç yıldır çalışıyorsunuz?

a) 1 Yıl kadar b) 2 Yıl kadar c) 3-5 Yıl d) 5 +

13) Daha önce nerede çalıştığınız yer:

.....

14) İş Yerinizde nasıl bir sözleşme ile çalışıyorsunuz

a) Çırak Sözleşmesi b) Babam Anlaştı c) Karşılıklı Konuştuk

c) Başka.....

15) İşvereniniz Bu İş Yerinin Sahibi mi, yoksa taşaron mı?

a) Sahibi b) Taşaron

16) Şu anda aldığı ücret ne Kadar?

a) 1 Milyon kadar b) 1-2 Milyon c) 2-3 Milyon d) 3-4 milyon

e) 5 +

17) Aldığınız ücretin ne kadarını biriktirebiliyorsunuz?

a) Yarısını b) Üçte birini c) Biriktiremiyor

18) Ücretinin ne kadarını kendi özel masraflarınza harcıyorsunuz?

a) Hepsinif b) Yarısını c) Az bir kısmını d) Hiç ayıramıyor.

19) Ücretinin ne kadarını ailenize veriyormusunuz?

a) Hepsini b) Yarısını c) Az bir kısmını d) Hiçbir kısmını

20) Daha önce ücretsiz olarak çalıştınız mı?

a) Evet b) Hayır

21) Çıraklık kursuna gittiniz mi?

a) Nerede? b) Ne kadar süreyle

22) Gittiyseniz size faydası oldumu?

a) Evet, ücretim yüksek b) Hayır hiç bir işe yaramadı

23) Şimdiki işinizde ne yapıyorsunuz?

.....

24) İşinde nereye kadar yükselebileceğine inanıyorsunuz?

a) Kalfa b) Usta c) Kendi işyerini kurmak

25) Günde kaç saat çalışıyorsunuz?

a) 8 Saat b) 8-10 Saat c) 10 +

26) İşveren ile ilişkiniz nasıl?

a) İyi muamele görüyorum

b) İşveren haklarını korumuyor/güven vermiyor.

27) Çalışmayı istediğin başka bir alan var mı?

a) Daha iyi parası olan bir iş

b) Yeteneklerime daha iyi uygun bir iş

c) Şimdi yaptığım işi seviyorum d)Başka

28) Hiç iş kazası geçirdiniz mi?

a) Geçirdim b) Geçirmedim

29) İş kazası geçirdiyseniz kim tedavi ettirdi?

a) Kendim b) İşveren

30) İş yerinde iş kazası için önlem var mı?

a) Var b) Yok

31) İş kazası için kendisinin özel bir tedbir alıp almadığı

a) Alıyor b) Almıyor

32) Alıyorsanız nasıl bir tedbir.....

33) Sigortalı mısınız?

a) Evet b) Hayır c) Bilmiyor

34) İşverenden kendisini sigortalı yapmasını istemiş mi?

a) Evet b) Hayır

35) Sigortalı olmanın size sağlayacağı faydaları biliyor musunuz?

a) Hayır b) Evet

36) Sendika'nın ne olduğunu biliyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

37) Sendika işçiye ne gibi yararlar sağlar?

a) Ücret artışı b) Eğitim/koruma c) işten atılmama

38) İşe geç kaldığınızda/hastalanıp işine gelmediğinizde işveren nasıl davranıyor?

a) Anlayışla karşılıyor/nedenini soruyor ilgileniyor

b) Kızıyor/tehdit ediyor

39) İşe gidip gelirken yol ücretini kim karşılıyor?

a) Kendim b) İşveren

40) Öğle yemeğini hasıl yiyorsunuz?

a) Kendim yiyorum b) İşveren iş yerine getirtiyor

c) İşveren belli bir miktar ek para veriyor.

41) Giyecek veya iş tulumunuzu kim karşılıyor?

a) Ben alıyorum b) İşveren veriyor

42) Hastalanınca nasıl tedavi görüyorsunuz?

a) Kendisi doktara/hastaneye gidiyor/ilacını alıyor

b) İşveren doktora/hastaneye götürüyor masrafı veriyor

c) Bunun için ek bir ücret alıyor.

43) Sağlıklı beslenmenin gerekleri nedir? (Protein ve Vitaminden bahsediyor mu)

a) Bilmiyor, getiriyor b) Biliyor, getiremiyor

c) Bilmiyor, getirmiyor.

44) Hafta sonlarında kimlerle neler yapıyorsunuz?

a) Ailesiyle evde geçiriyor

b) Arkadaşlarıyla kahvede/atari salonunda

c) Okuyor/ders çalışıyor d) Ek iş yapıyor e) Başka

45) Çalışmanın dışında giydiğiniz başka özel bir kıyafetiniz var mı?

a) Var b) Yok

46) Yaz aylarında tatil yapıyormusunuz?

a) Yapıyorum b) Yapmıyorum

47) Tatil yapabilseydiniz, nasıl bir tatil yapmayı isterdiniz?

a) Arkadaşlarıyla oturup sohbet etmeyi

b) Atari/bilardo vs. salonlara gitmeyi

c) Deniz kenarında bir yere gitmeyi

d) Dağlık/ormanlık bir yere gitmeyi

e) Başka.....

48) Küçük yaşlarda oyuncaklarınız varmıydı?

a) Evet b) Hiç olmadı

49) Küçükken en çok neye sahip olmayı arzulamıştınız ve sahip olamamıştınız?.....

50) Şu anda sahip olmayı en çok istediğiniz şey nedir?

.....

51) En beğendiğiniz ses sanatçısı.....

52) Gazee okuyor musunuz?

a) Okuyorum b) Okumuyorum

53) Okuduğunuz kitapların ismi (Üç Kitap)

.....

54) Televizyonda en çok hangi programları seviyor izliyorsunuz?

a) Haberleri b) Yerli dizileri c) Yabancı dizileri

d) Spor programlarını/maçları e) Seyretmem f) Başka

55) Ailenizde en çok kimi seversiniz neden?

a) Annemi b) Babamı c) Ağabeyimi d) Ablamı

e) Kardeşimi f) Başka

56) Evinizde toplam kaç kişi oturuyor.

a) Annem Babam Kardeşlerim

b) Dede-nine,Anne-Baba Kardeşler

57) Evinizde kaç oda var/sizin ayrı odanız var mı?

a) 1 Oda b) İki oda c) Üç oda kendi odam var

d) Üç Oda Kendi odam yok e) Başka.....

58) Sigara kullanıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

59) İçki kullanıyor musunuz?

a) Sürekli içiyor b) Ara sıra/toplantılarda vb. içiyor

c) Hiç içmiyor (neden.....)

60) En yakın arkadaşınız nereden?

a) İşyerinden b) Mahallesinden c) Okulundan

61) En yakın arkadaşı ile beraber en çok neyi paylaşıyor.

a) Onunla herşeyimi konuşurum

b) Hep beraber gezeriz.

c) Onu her gün bir kere görürüm.

d) Başka.....

62) Ara sıra kendinizi çok yalnız hissediyor musunuz?

a) Hayır hissetmem b) Bazen c) Çoğunlukla yalnızım

d) Başka.....

63) Senin yaşında olupda okula gidenlere imreniyor musun?

a) Evet ben de okumak isterdim

b) Hayır okulu zaten ben bıraktım

64) Kızkardeşinizin bir erkek arkadaşı olsa nasıl karşılarsınız?

a) Erkek arkadaşı olmasını istemem

b) Toplu halde arkadaşlarıyla gezerse olabilir.

c) Erkek arkadaşı olmasına karışmam, doğaldır.

d) Başka.....

65) Cinsellikle ilgili bilgileri kimden alıyorsun?

a) Ailemden (Anneden/babadan) b) Ağabeylerimden

c) Arkadaşlarımdan d) Sinema ve TV den

e) Başka.....

66) Bugün ahlakın bozulduğuna inanıyor musun?

a) Evet b) Hayır

67) Bozulduğuna neye bakarak karar veriyorsun? Nasıl düzelebilir?.....

68) Hayatta en çok kimin yerinde olmak istersiniz.

69) Bu isteğini gerçekleştirebileceğinize inanıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

BİBLİYOGRAFYA

Erkan, AKIN, Aile Kurumu ve Türk Aile İlişkilerinin Kurumsal Bir Çözümlemesi, **G. Ü. İİBF Dergisi** Cilt 7; Sayı 1-2, 1991.

Kentleşme Komisyonu, **Türkiye'de Kentleşme**, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 1971.

Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1981

Vedat BİLGİN, "Yapısal Özellikleri İtibariyle Ailenin Görünümü", **Türkiye Aile Yıllığı**, Aile Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Mübeccel B. KIRAY, "Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi", **Amme İdaresi Dergisi**, VII: 4 Aralık 1974.

Mübeccel B. KIRAY, **Örgütleşemeyen Kent**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972.

UNICEF, **Türkiye'de Çocuğun Durumu**, 1989.

TÜRK-İŞ, **Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Semineri**, Türk-İş Yay., Tarih ve Yer Yok.

TÜRK-İŞ, **Çalışan Çocuklar: Türkiye'de ve Dünyada Çalışan Çocuk Sorunlarına Genel Bakış**, Türk-İş Yay., Tarih ve Yer Belirtilmemiş.

M. Fatih UŞAN, **Çıraklık sözleşmesi**, Mimoza Yayın., Konya, 1994.

64) Kızkardeşinizin bir erkek arkadaşı olsa nasıl karşılarsınız?

a) Erkek arkadaşı olmasını istemem

b) Toplu halde arkadaşlarıyla gezerse olabilir.

c) Erkek arkadaşı olmasına karışmam, doğaldır.

d) Başka.....

65) Cinsellikle ilgili bilgileri kimden alıyorsun?

a) Ailemden (Anneden/babadan) b) Ağabeylerimden

c) Arkadaşlarımdan d) Sinema ve TV den

e) Başka.....

66) Bugün ahlakın bozulduğuna inanıyor musun?

a) Evet b) Hayır

67) Bozulduğuna neye bakarak karar veriyorsun? Nasıl düzelebilir?.....

68) Hayatta en çok kimin yerinde olmak istersiniz.

69) Bu isteğini gerçekleştirebileceğinize inanıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

BİBLİYOGRAFYA

Erkan, AKIN, Aile Kurumu ve Türk Aile İlişkilerinin Kurumsal Bir Çözümlemesi, **G. Ü. İİBF Dergisi** Cilt 7; Sayı 1-2, 1991.

Kentleşme Komisyonu, **Türkiye'de Kentleşme**, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 1971.

Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1981

Vedat BİLGİN, "Yapısal Özellikleri İtibariyle Ailenin Görünümü", **Türkiye Aile Yıllığı**, Aile Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Mübeccel B. KIRAY, "Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi", **Amme İdaresi Dergisi**, VII: 4 Aralık 1974.

Mübeccel B. KIRAY, **Örgütleşemeyen Kent**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972.

UNICEF, **Türkiye'de Çocuğun Durumu**, 1989.

TÜRK-İŞ, **Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Semineri**, Türk-İş Yay., Tarih ve Yer Yok.

TÜRK-İŞ, **Çalışan Çocuklar: Türkiye'de ve Dünyada Çalışan Çocuk Sorunlarına Genel Bakış**, Türk-İş Yay., Tarih ve Yer Belirtilmemiş.

M. Fatih UŞAN, **Çıraklık sözleşmesi**, Mimoza Yayın., Konya, 1994.

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

TÜRK-İŞ Bilgi Merkezi
0838
331.31 ÇAL 1994